

De reformatie van Zweden, het leven van Koning Gustaaf Adolf II en
de Dertigjarige oorlog.

Over de reformatie van Zweden, het leven van de reformators Olaf en
Laurentius Petri en
de 2 koningen, Gustaaf Wasa en Gustaaf Adolf II van Zweden en
de Dertigjarige oorlog in Duitsland

Klaas-Jan Boer

Stichting de Gihonbron
Middelburg
2019

Inhoudsopgave:

• Inleiding.	3.
1. De (kerk)geschiedenis van Noorwegen, Zweden en Denemarken.	3.
2. 1. De Aanleiding.	3.
1. 2. Gustaaf Wasa	4.
2. Het begin van de Reformatie in Zweden in 1532.	4.
3. Olaus en Laurentius Petri.	5.
3. 1. Geboorte en afkomst.	5.
3. 2. Reis naar in Duitsland.	6.
3. 3. Weer terug in Zweden; begin van de hervorming.	6.
3. 4. Het sterven van Petri's vader.	6.
3. 5. Tot ketter verklaard.	7.
4. Gustaaf Wasa en de hervorming.	7.
5. Verdere hervormingen en een Bijbelvertaling.	8.
5. 1. Verschillende gebeurtenissen.	8.
5. 2. Bijbelvertaling.	9.
5. 3. Gebrek volle predikers.	9.
5. 4 Tegenstand.	10.
6. Gustaaf Wasa's einde.	11.
7. Het koningshuis van Wasa in de 16 ^e eeuw.	12.
8. Het leven van Gustaaf Adolf II.	12.
8. 1. Geboorte, jeugd en schooltijd.	12.
8. 2. Diverse krijgsondernemingen.	13.
8. 3. Huwelijk.	14.
8. 4. Het gezin.	15.
9. Aanleiding van de Dertigjarige oorlog vanuit Duitsland bezien.	15.
10. De komst van Gustaaf Adolf in Duitsland.	17.
10. 1. Voorbereidingen in Zweden.	17.
10. 2. Het vertrek.	18.
10. 3. De aankomst.	18.
11. De tocht van Gustaaf Adolf door Duitsland.	19.
11. 1. Eerste veroveringen.	19.
11. 2. Slag bij Breitenfeld.	20.
11. 3. Verdere tochten.	21.
11. 4. Neurenberg.	22.
11. 5. De slag bij Lützen; Gustaaf Adolfs dood.	23.
11. 6. De laatste eer.	25.
• Kaart van de tocht van Gustaaf Adolf door Duitsland.	26.
• Kaart van Zweden.	29.
• Bronvermelding.	29.

Inleiding.

In het jaar 1517 sloeg Maarten Luther de 95 stellingen aan de slotkapel te Wittenberg, daarmee begon de reformatie in Duitsland. Niet lang daarna begon in 1532 de reformatie in Zweden. Olaf en Laurentius Petri mochten het middel zijn in de hand des Heeren om de Roomse kerk afbreuk te doen. Ook mocht er in 1541 een betrouwbare Bijbel in de Zweedse taal verschijnen.

De koning van Zweden, Gustaaf Wasa leefde van 1496 tot 1560. Hij was de hervorming niet vijandig gezind en heeft ook een belangrijke taak gehad in de hervorming.

Zijn kleinzoon, Gustaaf Adolf werd in 1611 koning van Zweden. Eind jaren 30 zag hij in, dat het niet goed ging met de protestanten in Duitsland. In 1619 werd Ferdinand II Rooms koning en keizer. Hij vervolgde de protestanten in Oostenrijk, Bohemen en Duitsland te vuur en te zwaard. Gustaaf Adolf trok het lot van de onderdrukte protestanten zich aan en vertrok in juni 1630 met een leger naar Duitsland om de onderdrukten te hulp te komen. Na twee jaar durende veldslagen kwam de koning in november 1632 bij Lützen tijdens een grote veldslag om het leven. De Dertigjarige oorlog eindigde in 1648 met de Vrede van Westfalen.

1. De (kerk)geschiedenis van Noorwegen, Zweden en Denemarken.

1.1. De aanleiding.

Hoewel er sinds de negende eeuw al christelijke gemeenschappen waren, werd Zweden pas in de tiende eeuw gekerstend. De Zweedse kerk was aanvankelijk deel van het rooms-katholieke aartsbisdom Bremen. In 1104 werd het aartsbisdom Scandinavië gesticht met als zetel Lund. In 1164 werd het aartsbisdom Uppsala gesticht; het oudste nog bestaande bisdom van Zweden.

In het jaar 1397 werden de 3 landen door de Unie van Kalmar onder één koning verenigd. De gemeenschappelijke naam was Scandinavië.

In 1513 werd Christiaan II gekroond tot koning van Denemarken, en daardoor automatisch monarch van de Unie van Kalmar. Tijdens de regering van zijn vader had hij al actief deelgenomen aan het neerslaan van de Zweedse opstand. Hij stelde zich dan ook ten doel de vereniging met Zweden te bewerkstelligen.

Zijn eerste poging in 1518 (Slag bij Brännkyrka) mislukte en Christiaan werd gedwongen zijn legers terug te trekken. De inval van 1520, waarbij de regent van Zweden Sten Sture de Jongere zwaargewond raakte – en kort daarop overleed – leidde tot het succes waarnaar Christiaan II streefde. De adel en geestelijkheid waren bereid hem te erkennen als koning van Zweden, maar verzochten Christiaan II om welwillendheid en gratie te verlenen aan de opstandelingen. Daar ging de Deense koning mee akkoord en zo konden de voorbereidingen getroffen worden voor de kroning die op 4 november 1520 zou plaatsvinden.

Christiaan II was echter vastbesloten om definitief af te rekenen met de opstandige edelen, en zocht naar een aanvaardbare manier. Een beschuldiging van landverraad zou de anti-Deense gevoelens weer kunnen aanwakkeren. De excommunicatie van de edelen vanwege ketterij, uitgesproken door de paus, bleek de oplossing. Christiaan II was daardoor ontslagen van zijn toezegging om gratie te verlenen aan de edelen, omdat hij nu niet in naam van de staat maar in naam van de kerk een oordeel velde.

Op 7 november 1520, na een driedaags feest, na zijn zalving tot koning, riep Christiaan II een groep edelen bijeen en in aanwezigheid van de aartsbisschop Trolle uitte hij zijn beschuldigingen wegens ketterij tegenover hen. De terechte repliek van de edelen, dat deze

vermeende ketterij een kerkelijke en geen staatkundige beschuldiging betrof – wat zou inhouden dat niet Christiaan II maar de paus zelf als rechter zou moeten oordelen – werd van de hand gewezen.

Hoewel de beschuldiging van ketterij – en in het bijzonder de vijandigheid tegen de aartsbisschop Trolle – zich vooral richtte tegen de onlangs gesneuvelde Sten Sture de Jongere, bleek uit een document dat diverse leden van de adel en geestelijkheid ter ondersteuning van Sten Sture hadden ondertekend.

Op 8 november 1520 begonnen de executies van de verdachten. Deze zouden drie dagen duren. In totaal werden er zo'n 94 personen omgebracht, waaronder 2 bisschoppen en enkele burgers. Het merendeel bestond echter uit hoge Zweedse edelen. Hun huizen werden geplunderd, hun vrouwen en dochters geschonden.

Door dit bloedbad verloor Christiaan weldra het koninkrijk Zweden en de Unie van Kalmar werd ontbonden.

1.2. Gustaaf Wasa

Op 12 mei 1496 werd bij Rydbo in Zweden Gustaaf Wasa geboren. Gustaaf I was de eerste vorst van het huis Wasa. Vanaf zijn 13^e jaar studeerde Gustaaf Duits en Latijn aan de universiteit van Uppsala. Na zijn opleiding werd hij naar het hof van Sten Sture de Jongere gestuurd om daar de hofregels te leren en hem op te leiden als officier. Onder invloed van zijn vader, maar vooral ook tijdens zijn verblijf aan het hof van Sten maakte Gustaaf al vroeg kennis met de roep om vrijheid van de Zweden. De permanente dreiging van een nieuwe invasie van de Denen zorgde ervoor dat Gustaaf al in 1518 bij de Slag bij Bränkyrka meeliep als vlaggendrager van de Zweedse legers tegen Christiaan II, koning van Denemarken. Hoewel de Deense koning verslagen werd, werd Gustaaf als krijgsgevangene meegenomen naar Denemarken, waar hij op het eiland Kalø (voor de kust van Aarhus) werd vastgehouden. Hij slaagde er evenwel in om in 1519 te ontsnappen en wist zich acht maanden lang schuil te houden in het huis van de burgemeester van Lübeck. Op 31 mei 1520 maakte hij de overtocht naar Zweden, waar hij bij Kalmar aan land kwam en in het kasteel van Kalmar onderdak vond. Om de vrijheidsstrijd voort te zetten, wat voortkwam uit zijn gedwongen verblijf in Denemarken en de ophanden zijnde kroning van Christiaan II tot koning van Zweden, besloot hij om naar Dalarna te gaan en daar troepen te verzamelen. Eenmaal daar aangekomen bleek de bereidwilligheid daartoe klein, totdat bekend werd wat er zich tussen 7 en 10 november 1520 had afgespeeld in de hoofdstad, het bloedbad waar we al eerder over schreven. Onder de geëxecuteerden bevonden zich ook Gustaafs vader en Gustaafs zwager.

Vanaf 1521 ging Gustaaf met behulp van een klein leger de strijd aan met de Denen. Deze periode vormt het begin van de Zweedse Onafhankelijkheidsoorlog (Zweeds: *Befrielsekriget*). Al in april 1521 vonden de Slag bij Brunbäcks Färja en de Slag bij Västerås plaats die beide leidden tot een Zweedse overwinning. Hierop volgt in augustus de benoeming van Gustaaf tot regent in Strängnäs. Op 17 juni 1523 werd Stockholm veroverd. Op 6 juni 1523 werd Gustaaf gekozen tot koning van Zweden. Op 12 januari 1528 werd hij pas officieel gekroond in Uppsala.

2. Het begin van de Reformatie in Zweden in 1532.

Zweden was in 1523 een verdeeld land. Evenals ten tijde van de Unie van Kalmar waren er nog steeds tegenwerkende groepen binnen adel en de geestelijke stand die behoorden tot de pro-unionisten. Van een centraal bestuur was ook geen sprake; alle provincies hadden een eigen bestuur en legden daarover geen verantwoording af aan Stockholm. Zelfs op het gebied van de communicatie heerste er verdeeldheid, doordat het land niet een algemene taal kende.

Om alles in goede banen te leiden werd Gustaaf gedwongen impopulaire maatregelen te nemen, waarvan een van de eerste, de hervorming van de kerk, een van de ingrijpendste was.

Na zijn benoeming tot koning was de afzetting van de aartsbisschop Gustaaf Trolle een logisch gevolg om zo een einde te maken aan sympathisanten van de Deense monarchie. Gustaaf Trolle had een zeer dubieuze rol gespeeld tijdens het Stockholms Bloedbad en was na Christiaans vertrek uit Zweden aangesteld als bestuurder namens hem. Gustaaf beschouwde Trolle als verrader en verdreef hem uit Zweden. In een brief rechtstreeks gericht aan de paus beval hij een nieuwe kandidaat voor het aartsbisschopsambt aan, Johannes Magnus. Het antwoord van de paus volgde snel: Trolles afzetting was onwettig en de aartsbisschop moest zo snel mogelijk in zijn ambt hersteld worden. Dit was voor Gustaaf ondenkbaar en in een vervolg liet hij de paus weten aan zijn verzoek geen gehoor te kunnen geven en wees de paus ook op de eventuele gevolgen die hieruit zouden kunnen voorkomen, indien hij zijn standpunt niet wijzigde. Het was ook in die tijd, dat Gustaaf gebieden en eigendommen van de kerk confisqueerde om daarmee de groeiende bureaucratie en legers te bekostigen.

Daar de paus bleef volharden in zijn standpunt nam Gustaaf in 1531, onder invloed van de Lutheraanse geleerde Olaus Petri, zelf het initiatief en benoemde de broer van Olaus, Laurentius Petri, tot aartsbisschop. Zweden maakte zich los van Rome. Tijdens de regering van Gustaaf Wasa werd het protestantisme in Zweden ingevoerd. Dat Gustaaf overging tot de hervorming had vooral de volgende oorzaken. Om iets te kunnen uitvoeren stond al snel de geestelijkheid in de weg. Die macht belemmerde hem om iets goeds voor het rijk te willen bewerken. Maar ook dacht hij dat de schatten van de geestelijkheid beter voor het land en volk gebruikt konden worden dan in de handen van de geestelijkheid bleven.

3. Olaus en Laurentius Petri.

3.1. Geboorte en afkomst.

Tegen het einde van de vijftiende eeuw leefde er een smid, Peter Olafson geheten, te Örebro, een stad in Nericië, aan het Hjelmarmeer gelegen. De voorname industrie van dit land was toen reeds de ijzerontginning, het ijzersmelten en de ijzerhandel'. Zelf had Olafson zich door zijn arbeid zekere welvaart verworven. Hem werd in 1497 een zoon geboren, die Olaf werd genoemd, en in 1499 een tweede zoon, die de naam Lars of Laurens ontving. Deze kinderen groeiden bij de ijzerovens op, evenals dit Luther was gebeurd. Olaf legde schrandereid, levendigheid en werkzaamheid aan de dag, maar ook een weinig onstuimigheid. Laurens was van een zachter karakter, De oudste had meer de trekken en het karakter van de bewoners van Nericië, een grote gestalte, bruin haar, hoog voorhoofd, scherpe blik, een gelaat dat eerlijkheid, fierheid, maar ook onverzettelijkheid uitdrukte. Laurens geleek meer op de bewoners van de grenzen van Gotland, met zijn blond haar, blauwe ogen, middelmatige en ranke gestalte, een gelaatsuitdrukking vol zachtheid en zekere overmaat van gevoeligheid; misschien was zijn moeder Karin Larsdotter uit Gotland afkomstig.

De Carmeliter monniken, die een klooster te Örebro bezaten, werden voor de grootste geleerden van het land gehouden en hadden een school, waar de smid zijn twee zonen op plaatste. Olaf, met een vlug begrip begaafd, kreeg smaak in de studie en gaf zijn vader het verlangen te kennen zich aan de theologie te wijden. Laurens deed hetzelfde. Peter Olafsen zag met leedwezen aan, dat zijn zonen de rug naar zijn ovens toekeerden en vroeg zichzelf af hoe hij in de vereiste uitgaven zou voorzien. Evenwel voelde hij, evenals zijn vrouw, een zekere trots bij de gedachte dat zijn zonen geleerden zouden worden; het gevolg was dat de zonen toestemming kregen om te gaan studeren.

Nadat Olaf Petri (Pieterszoon) in Örebro op school heeft gezeten, heeft hij nog een tijdje in Uppsala gestudeerd. Daarna moest hij zich naar het buitenland begeven om meer kennis te vergaderen. Zijn onderwijzers en zijn ouders, trots op zijn bekwaamheden hadden grote verwachting van hem. Olafs moeder koesterde voor hem de wens dat hij naar Rome, de stad van de apostelen, zou gaan. Hij vertrok dan naar Rome in 1515 of 1516. Sommigen menen dat de beide broeders tegelijk Zweden verlieten; anderen dat alleen de oudste toen zijn land

verliet. Dit laatste schijnt meer aannemelijk, omdat Laurens Petri destijds zijn voorbereidende studiën voltooid had; en waarschijnlijk volgde hij dus later Olaf.

2. Reis naar Duitsland.

Nauwelijks had deze voet in Duitsland gezet of hij hoorde over Luther spreken. Er is te Wittenberg, zei men, een Augustijner monnik, doctor in de theologie, wiens prediking een grote menigte aantrekt, en als hij de Schriften verklaart zou men zeggen dat een nieuw licht over de Christelijke leer opgaat. Olaf luisterde en een onbeschrijfelijke aantrekkingskracht dreef hem naar Wittenberg. Maar wat zal zijn vader zeggen? Het komt hem voor dat deze hem zijn goedkeuring niet zal weigeren, indien hij gaat waar zich het licht bevindt. Hij staat dus op de weg naar Rome stil en slaat onbeschroomd die naar Wittenberg in. Spoedig daar aangekomen, bood hij zich bij de hogeschool aan, legde met eer een examen af en werd als student ingeschreven. De hervormer stelde de Schriften voor en leidde alzo de harten van de mensen tot de Zoon van God. Olaf gevoelde zich geheel doordrongen van de kracht van de Evangelische leer. De woorden van de hervormer dronk hij in en at hij op. Luther onderscheidde hem weldra onder zijn hoorders en beantwoordde de bewondering van de jonge Zweed met veel welwillendheid. Olaf was getuige van de moed waarmee Luther zijn vijf en negentig stellingen aan de deur van de Allerheiligenkerk sloeg. De hervormer nam hem met zich, toen hij, op uitnodiging van de vicaris-generaal van de Augustijnen, een bezoek bracht aan de kloosters van die orde in Misnië en Thuringen.

Toen de zachtmoedige en voorzichtige Melanchton te Witten-berg was aangekomen, volgde Olaf ook zijn onderwijs en leefde in innige vriendschap met hem. Hij leerde in Duitsland veel.

Omdat de omstandigheden in Zweden in 1519 van meer ernstige aard werden, besloot Olaf, daarin zelfs door de raad van Luther gesteund, weer naar zijn land terug te keren en begaf zich te Lubeck aan boord van een schip dat naar Stockholm onder zeil ging.

Nauwelijks had het vaartuig de Pommerse kust verlaten en koers naar de Baltische (Oost) zee gezet, of het werd door een hevige storm overvallen en strandde op een eilandje, bij het eiland Gothland; de passagiers werden echter gered. Op het eiland maakten de broers zich verdienstelijk: Olaus ging er preken en Laurentius gaf les op een school.

3.3. Weer terug in Zweden; begin van de hervorming.

Na een kort verblijf, hetzij te Stockholm, hetzij te Örebro, bij zijn familie, vestigde Olaf zich te Strängnäs aan het Malermeer; het schijnt dat zijn broeder Laurens daar heeft gestudeerd en er zich destijds bevond. De bisschop van deze stad, Matthias Gregorius, een vroom man, die niet zeer tegen de voorschriften van de Hervorming gekeerd was, leerde al spoedig Olaf waarderen, Olaf werd in 1520 gewijd tot diaken en kreeg toestemming om te preken. De bisschop benoemde hem vervolgens tot zijn kanselier en vertrouwde hem de school van de kathedraal toe.

Naar het voorbeeld van Luther verklaarde Olaf de mensen de Schriften, onderwees hun de heilige leer van het Evangelie en maakte hen met de boeken van Luther bekend. Zo begon de Hervorming in Zweden.

Hij predikte met nadruk dat, “niemand op sterfelijke wezens moet vertrouwen, zoals de maagd en de heiligen, maar op God alleen; dat de prediking van Gods Woord van veel meer belang was dan de bediening van de mis; dat de waarheid van het Evangelie sedert eeuwen niet in Zweden verkondigd was; dat de belijdenis van onze zonden moet worden gedaan uit de grond van het hart, aan God alleen en geenszins aan de priester.” Deze leer, door verschillende met blijdschap begroet, werd door anderen met kracht verworpen.

3.4. Het sterven van Petri's vader.

Olaf had na zijn terugkomst uit Wittenberg geen lang bezoek aan Örebro gebracht. Zijn ouders, vooral zijn moeder, waren zeer aan de Roomse kerk gehecht, en wanneer hij bij haar was, kon hij tot haar over de Zaligmaker spreken, maar vreesde de bijgelovigheden van de Kerk aan te tasten. Eensklaps vernemen de beide broeders een bericht van hun moeder dat hun vader gestorven is, en zij worden uitgenodigd om de begrafenis bij te wonen. Zij vertrokken terstond zonder te aarzelen, maar wel de moeilijkheden voorziende die hun kinderlijke smart zouden vermeerderen. Werkelijk had hun moeder de Carmeliter monniken verzocht de begrafenisplechtigheid te vieren volgens al de regelen van het Roomse kerkgebruik en de overledene zelf had tot dat doel een gedeelte van zijn geldelijk vermogen bestemd. Olaf en Laurens, die zich naar Örebro begaven, waren bedrukt, en vreesden. Zij verwierpen de leer van het vagevuur, de betaalde missen voor de doden, en Olaf, die niet op twee gedachten hinkte tussen de waarheid en de dwaling, had besloten dat zijn vader zou worden begraven overeenkomstig de geest van het Evangelisch christendom.

In het vaderlijk huis aangekomen zochten de beide broeders hun moeder te troosten; maar te zelfder tijd stelden zij haar met de tederste genegenheid voor, dat het enige vagevuur dat van alle zonden reinigt het bloed. van Jezus Christus is, en dat hij, die in de kracht van de verzoeningsdood van de Zaligmaker gelooft, onmiddellijk in de gemeenschap van de gelukzaligen treedt. De vrome vrouw vergoot bittere tranen. Zekere geruchten omtrent de door haar zonen aangenomen leer waren wel tot haar gekomen; maar nu was zij daarvan door ontwijfelbare bewijzen zo overtuigd alsof zij ze gezien en getast had. Het gold de eeuwige rust van haar echtgenoot; en Olaf beweerde dat de door de kerk voorgeschreven ceremoniën overtollig waren; dat men geen missen voor het heil van zijn ziel moest doen. Haar tranen werden hoe langer hoe overvloediger. “Ach, mijne zonen,” sprak zij, “toen God mij u gaf, toen ik grote offers bracht om u in de wetenschappen te laten onderwijzen, dacht ik niet dat u in uw vaderland de verbreiders van gevaarlijke nieuwigheden zou worden.” “Goede moeder,” antwoordden de beide zonen, diep bewogen, “als u die Latijnse missen hoort, waartoe dienen zij u dan? Kunt u ze zelfs wel begrijpen?” “Het is waar,” antwoordde de godsdienstige Karin, “ik begrijp ze niet; maar terwijl ik ze hoor, bid ik God met zoveel aandrang ze welgevallig aan te nemen, dat Ik niet twijfelen kan of Hij mij mijn bede toestaat.” Olaf meende dat het beste wat hij doen kon was, het levende geloof dat hem bezielde te openbaren en verkondigde zijn moeder, Jezus Christus als de enige weg die ten hemel leidt. Hij sprak met zoveel liefde, dat zij zich eindelijk overgaf en hun toeliet te handelen zoals zij het zouden begrijpen. Olaf en Laurens ontsloegen dadelijk de monniken en bewezen zelf de laatste eer aan hun vader, met de edele eenvoud, en het levende geloof die het Evangelie leert. De vertoornde monniken verklaarden dat de ziel van de overledene tot de eeuwige verdoemenis verwezen was. “Vrees niet,” spraken de zonen tot hun moeder, “dat zijn verwaande en goddeloze woorden. God alleen oordeelt over de levenden en de doden”.

3.5. Tot ketter verklaard.

De boodschap van de broers Petri werd niet door iedereen gewaardeerd: een bisschop uit een naburige regio liet in zijn eigen drukkerij pamfletten tegen deze reformatorische boodschap drukken. De commotie was groot. Zeker toen de ontstemde bisschop Olaus Petri tot ketter verklaarde. Er ontstond op meer plekken veel weerstand, vooral in de streek Dalarna vonden er in de eerste tien jaar van Gustaafs regering drie opstanden plaats die zich tegen het protestantisme richtten. Gustaaf trad hard op tegen deze opstandelingen en velen moesten dit met de dood bekopen.

4. Gustaaf Wasa en de hervorming.

In 1523 werd Gustaaf Wasa koning van Zweden. Gustaaf wist best wel veel van Lutherse godsdienst en is zelf ook in Duitsland geweest. Hij neigde naar de kant van de Hervorming maar meende, in het belang van zijn land beide zijden nog enige tijd te vriend te moeten houden. Hij ontbood de drie Evangelische predikers, Anderson en de twee Petrussen. Niet zonder zekere ontroering begaven zij zich naar de vorst. “Men beschuldigt u,” sprak hij tot hen, “een leer te prediken, waarvan men hier nooit heeft gehoord.” Zij antwoordden nu onbeschroomd en stelden hem met warmte de inhoud van het Evangelie voor. Anderson deed meer. “Wat de geestelijkheid verliest”, zei zij ronduit tot de koning, “zijn haar rijkdommen; maar deze zijn in tegenspraak met de aard van het leraarsambt, want Christus heeft gezegd dat Zijn Koninkrijk niet van deze wereld is.”

Getroffen door de openhartigheid van de hervormers en de kracht van hun woorden, gevoelde Gustaaf nog meer achting voor hen; maar hij was vorst. “Ik beloof u mijn ondersteuning”, zei hij tot hen, “zoveel de omstandigheden het zullen veroorloven. Thans kan ik mij niet vóór u verklaren. Ik verzoek u zelfs niet te laten bemerken dat ik aan uw zijde sta, want ik zou daardoor het vertrouwen van de natie kunnen verliezen, dat mij onmisbaar is om hun geluk te verzekeren. Zijt echter verzekerd dat ik mij duidelijk over deze gewichtige zaak zal uitdrukken, zodra, het ogenblik daartoe zal gekomen zijn.” Wij hebben bewijzen voor de oprechtheid van deze woorden. “Van het begin van onze regering af,” schreef Gustaaf aan Luther, “hebben wij niet opgehouden aan het ware en zuivere Woord van God gehecht te zijn, voor zoveel God ons daartoe de genade heeft geschonken”.

De broers Petri hadden tot op zekere hoogte de wind mee. Koning Gustaaf Wasa keerde zich tegen paus Clemens VII, die in Zweden een voor de koning onaanvaardbare aartsbisschop had aangewezen.

Gustaaf schreef aan Luther om te weten wat hij van hen dacht. Deze gaf een schoon getuigenis ten opzichte van hun zedelijk bestaan, hun toewijding en hun leer. “Ik verzoek u ernstig, Sire,” voegde hij daarbij, “vertrouw op de Heere en breng de hervorming tot stand; ik wens u tot dat einde de zegen des Heeren toe. U zult voor dit goede werk geen bekwamer en waardiger mannen kunnen vinden dan de twee broeders, over wie u tot mij spreekt.” De koning aarzelde niet. Hij zond Laurens naar Uppsala als hoogleraar in de theologie en Olaf bij zich wensende te houden, benoemde hij hem tot predikant te Stockholm in de St. Nicolaaskerk.

5. Verdere hervormingen en een Bijbelvertaling.

5.1. Verschillende gebeurtenissen.

In Stockholm trad Olaf in januari 1525 in het huwelijk. De toch al boze bisschop was woest, nog wel het meest vanwege het feit dat de mis-tekst bij de huwelijksluiting in de Zweedse taal was uitgesproken.

In 1524 werd een Godsdienstgesprek door Gustaaf Wasa verordend. Het werd te Uppsala gehouden en liep over 12 punten. Olaus Petri was de aanvoerder aan de zijde der hervorming en Peter Galle trad voor de Roomse partij op. De aardsbisschop van Uppsala, Johannes Magnus, had de koning hiertoe aangezocht om daarmee hopelijk aan te tonen dat Olaus een ketter was. Het was een groot gebeuren dat door de koning, vele leden van de rijksraad, edelen, geleerden en geestelijken werd bijgewoond. De uitslag was niet beslissend. Maar de zaak der hervorming werd meer bekend.

Eind 1524 vond er een soort beeldenstorm plaats in Stockholm. De twee aanvoerders (die uit Nederland waren gekomen) van de beeldenstorm, moesten voor de koning verschijnen en kregen opdracht om direct het land te verlaten.

In 1526 gaf Petri de Zweedse vertaling van het Nieuwe Testament uit; ook stelde hij een catechismus samen. In 1528 schreef hij een boek over de sacramenten, waarin hij alleen de doop en het avondmaal erkende.

De anti-Romehouding van Gustaaf Wasa betekende echter nog niet dat Zweden pro-Luther was. Toch begon dat er wel steeds meer op te lijken, getuige het door de koning in 1526 uitgeschreven openbaar dispuut waarin de dominicaner monnik Peter Galle tegenover Olaus Petri stond. Galle verloor het dispuut.

“Wordt de mens gerechtvaardigd door zijn verdiensten of door de loutere genade van God?”. Olaf hield staande dat het eeuwige leven de “gave Gods” is (Rom. 6: 23), dat de Christen zalig wordt gemaakt uit *genade* (Efeze 2: 8). De mens ontvangt geen loon dan uit loutere *genade van God en omdat Christus het voor hem verdiend heeft*. Dit zelfde fundamentele leerstuk vond men onder alle volken in het tijdperk van de Hervorming terug. Galle meende te zegevieren door de kerkelijke opperheerschappij van de bisschop van Rome staande te houden, “die,” voegde hij er bij, “sedert twaalfhonderd jaar bestaat.” “Het bisschopsambt,” antwoordde Olaf, “is geen heerschappij, maar een arbeid; het pausdom heeft *niet bestaan gedurende de tijd* die u er aan toekent. Bovendien moet men niet op de oudheid van een ambt zien, maar op zijn deugdelijkheid. Satan, de verleider van de mensen, is zeer *oud*, hetgeen echter niet maakt dat hij *goed* is.”

Het gesprek ging vervolgens over andere verschilpunten, de bekering, het Avondmaal en inzonderheid over de miraculeuze verschijningen, waarvan Galle zei dat die nog bestonden.

In 1527 werd in Westeraas een Rijksdag bijeen geroepen. Gewichtige besluiten werden er genomen. En boven dit alles schitterde heerlijk uit: De prediking van het Evangelie is vrij!

De volgende stap van de koning was, dat hij na het gesprek met Galle, over zijn godsdienstige gezindheid geen enkele twijfel meer liet bestaan: hij liet zich op 12 januari 1528 in de dom van Uppsala kronen tot koning der Zweden. Daarbij hield Olaus Petri een sterk luthers getinte preek: de koning was door God aangesteld om zijn volk in overeenstemming met Zijn voorgeschreven ordeningen te regeren.

5.2. Bijbelvertaling.

Samen met zijn broer Laurentius ijverde Olaus voor de verdieping van de Reformatie. Er lag feitelijk een dubbele taak; niet alleen preken voor mensen die vaak maar mondjesmaat in de kerk kwamen, maar proberen door te dringen tot hun hart. Olaus Petri ijverde sterk voor een Zweedse vertaling van een groot aantal Bijbelboeken. Hij kreeg medewerking van zijn broer Laurentius en van de geleerde Laurentius Andreae. Het mondde uit in de zogeheten “Gustaaf Wasa-Bijbel” (1541), een complete Bijbel die gedrukt werd bij de koninklijke drukkerij. Ook voorzag Olaus Petri het in te voeren kerkboek van een reeks van liederen en gebeden en zelfs van een aantal polemische geschriften.

5.3. Gebrek volle predikers.

Schrijft Paulus niet aan al de Christenen van Thessalonica: *“Beproeft alle dingen?”* En aan die van Korinthe: *“Als tot verstandigen spreek ik, oordeelt zelve over hetgeen ik zeg?”* Maar de hervormden handelden niet altijd op voorzichtige wijze. Daar men van alle zijden leraren vroeg, verlieten vele jongelieden Uppsala voor zij alle nodige kennis en ervaring hadden opgedaan. Zij predikten de rechtvaardigmaking door de genade, maar enigen hunner deden niet genoeg uitkomen dat het geloof dat geen goede werken voortbrengt dood is, en bedienden zich, wanneer zij over de priesters en de paus spraken, van weinig gematigde uitdrukkingen. Gustaaf berispte hen vaak en Olaf stelde een geschrift op om hun tot leidraad te dienen. Zelfs begaf hij zich soms, zonder er verwacht te worden, naar de kerken, hij wees na de prediking deze jonge leraren vriendelijk op de gebreken die hij had opgemerkt en ried hun de tegenstanders niet nodeloos te verbitteren.

Begin januari was er in Örebro weer een kerkvergadering. Er werden een aantal zaken besproken en besloten. Ieder student moest van een Bijbel of tenminste van een Nieuw Testament zijn voorzien. De leraars moesten de studenten dagelijks uit Gods Woord onderwijzen. De leraars uit de steden moesten zich ook naar de dorpen begeven en er rechtstreeks het Woord van God prediken. Ten slotte kwam men tot de kerkelijke gebruiken. Anderson en Olaf hadden graag zulke denkbeelden, waaraan bijgelovige verbonden waren, afgeschaft; maar de meeste leden van de Synode oordeelden dat de afschaffing daarvan de onderdrukking was van de godsdienst van hun vaders. Anderson en Olaf overwogen het bezwaar: zij besloten alle plechtigheden te behouden waarvan de betekenis niet met Gods Woord in strijd was, maar ze te verklaren. “U wilt het *wijwater* behouden”, zeiden zij, “Wij staan het toe; doch men moet begrijpen dat het onze zonden niet afwast, hetgeen alleen het bloed van Christus doet, en dat het slechts herinnert aan de doop. U wilt de *beelden* behouden; wij zullen er niet tegen opkomen; maar zegt er dan vooral bij dat zij niet behouden blijven opdat men ze verere, maar om Christus en de heilige mannen die Hem gehoorzaam geweest zijn, en om de noodzakelijkheid om hun godsvrucht en hun leven na te volgen, in gedachtenis te brengen. Het ware beter geweest alles wat van Roomse vinding en zonder grond in de Schrift was, af te schaffen. Maar men zag dit pas later in.

Toen Petri in Stockholm terug kwam, kreeg hij veel kritiek, “u bent te laks en te toegeeflijk geweest, u heeft niet gestreden voor de waarheid” werd hem verweten. “Ziet toe”, antwoordde Olaf, “dat u door uwe woorden geen beroeringen, geen omwentelingen verwekt. Hier in ons land moet men de mensen zacht behandelen en slechts langzaam voortschrijden”. Intussen zat hij niet stil, en beijverde zich de nevelen te verwijderen die hij gemeend had te moeten dulden. Hij schreef tot gebruik voor de leraren een handleiding voor de eredienst, waarvan hij al die Roomse gebruiken uitsloot, die hij als nutteloos en schadelijk beschouwde. Hij gaf bij opvolging andere geschriften uit, met name over het Avondmaal, over de rechtvaardiging door het geloof. “Enkel en alleen Gods genade rechtvaardigt ons,” zei hij. “De Zonde Gods, in het vlees geopenbaard, heeft van ons, die verloren waren door de zonde, een oneindige toorn afgewend en een oneindige genade verworven ten gunste van degenen die geloven. De uitverkorenen in Christus zijn kinderen Gods uit kracht van de verlossing Desgenen die onze broeder heeft willen worden”. (Hebr. 2:17, 4:15, Heid. Cat. vr. en antw. 35). De definitieve overgang naar de Reformatie bleek bij de benoeming van een nieuwe aartsbisschop: in plaats van de pauselijke kandidaat benoemde de koning, Laurentius Petri tot aartsbisschop van Zweden, met als standplaats Uppsala. De breuk met het pauselijke Rome was nu, in 1531, een feit.

5.4. Tegenstand.

Olaus Petri diende de koning rond 1531 als kanselier. Maar de verhouding tot de koning veranderde sterk toen Petri kritiek liet horen op de koninklijke machtsaanspraken op de kerk; deze betroffen de kerkelijke goederen en de inkomsten uit het kloosterbezit. Het bleek dat de koning niet van harte de reformatie was toegedaan en zelf nog inspraak wilde hebben in de kerk. Hiertegen begon Petri te waarschuwen en met hem andere predikanten. Olaus Petri viel in 1540 in ongenade, en de grillige Gustaaf Wasa veroordeelde hem ter dood. In het najaar van 1540 werden Petri en Anderson ter dood veroordeeld, wat grote blijdschap veroorzaakte bij de vijanden van de reformatie. Maar het werkte grote verslagenheid uit bij de gemeenteleden van Petri. Hij, die de gemeenteleden zo dikwijls vertroost en vermaand had, zou als een misdadiger worden behandeld? Dit denkbeeld konden zijn gemeenteleden niet verdragen; zij herinnerden zich al het goede dat hij hun bewezen had en, hetgeen zeldzaam in de wereld is, zij waren er dankbaar voor. Zij maakten zich op, traden ten gunste van hun leraar tussen de partijen, en boden aan om zelf een losgeld voor zijn leven te betalen. De koning dreef de zaak niet tot het uiterste, zoals Hendrik VIII dit had gedaan; hij schonk

genade; wellicht had hij degenen die zich veroorloofden zijn macht perk te stellen, alleen vrees willen inboezemen. De burgers van Stockholm betaalden vijftig Hongaarse Florijnen voor hun leraar. Ook Anderson redde zijn leven, en betaalde het losgeld uit zijn eigen beurs. De 2 predikanten werden niet gedood.

Olaf hervatte later zijn werk als prediker in de kathedraal. Hem weer op de preekstoel te doen verschijnen, was dat niet de erkenning van zijn onschuld? Hij sprak bij die gelegenheid een treffende rede uit, die de gehele schare roerde. Hij begreep de les die Gustaaf hem had gegeven en erkende dat weerstand tegen 's konings heerschappij over de Kerk voortaan nutteloos was. Die tegenstand had bij tijden verstandiger kunnen zijn, maar was altijd oprecht en goed gemeend geweest.

Hij kon niet weer beginnen met het Evangelie te prediken noch Zweden hervormen tenzij hij zich onderwierp;

hij onderwierp zich. Het Evangelie moest voor alles gaan. De koning verborg zijn bedoeling niet om zowel de Kerk als de Staat te besturen. Hij zei tot zijn onderdanen: “Draagt zorg voor uwe huizen, voor uw akkers, voor uw landerijen, voor uw vrouwen en voor uw kinderen, *maar stelt geen grens aan ons gezag in het burgerlijke of kerkelijke bestuur*. De koning werd alleenheerser in de kerk en staat. In de kerk kon geen verandering worden gebracht, ja zelfs niet voorgesteld, zonder 's konings uitdrukkelijk verlof. De tegenstand van Olaf en andere leraren tegen zekere overblijfselen van het pausdom was echter niet zonder nut. Gustaaf schafte ze af.

Op 19 april 1552 overleed Olaus Petri en werd begraven in de Kathedraal van Stockholm, twee jaar later overleed ook Laurentius Andreae.

6. Gustaaf Wasa's einde.

Begin 1560 werd koning Gustaaf ziek. Op 14 Augustus legde Gustaaf zich op bed, dat hij tot aan zijn dood toe niet verlaten zou. “Ik heb mij te veel met de zorgen van deze wereld bezig gehouden,” zei hij, “met al mijn rijkdom zou ik nu geen middel kunnen kopen dat mijn leven redde.” Eén dergenen, die hem omringden, wensende te weten wat hem hinderde, zei volgens een Duitse zegswijze tot hem: “Wat deert u?” Hij antwoordde: “Het hemels Koninkrijk, dat u mij niet kunt geven” Zijn kapellaan, in wie hij geen groot vertrouwen stelde, nodigde hem uit zijn zonden te belijden. Gustaaf, die ze voor God, zelfs voor zijn volk, beleden, maar een afkeer had ze aan een priester te belijden, antwoordde kortaf en met verontwaardiging: “Meent u dat ik u, al mijn zonden zal belijden?” Een weinig tijds daarna sprak hij tot degenen die hem omringden: “Ik schenk vergeving aan mijn vijanden, en al wie ik ongelijk heb aangedaan verzoek ik het mij te vergeven. Ik verzoek het allen.” Hij voegde er bij: “Leeft allen eendrachtig en in vrede.” Gedurende de drie eerste weken sprak hij aldus op een merkwaardige wijze over de tijdelijke en geestelijke aangelegenheden. Gedurende de drie laatste weken bewaarde hij het stilzwijgen en zag men hem dikwijls zijn handen opheffen, alsof hij biddende was. Hij nam deel aan het lichaam en het bloed van de Zaligmaker, na zijn geloof te hebben beleden. Zijn zoon Johannes, die daarbij tegenwoordig was en hem veel onrust baarde, de belijdenis van zijn vader gehoord hebbende, riep uit: “Ik zweer daaraan getrouw te blijven.” De koning beduidde dat men hem papier zou geven en schreef: “Eenmaal beleden om er zich nooit van los te maken, of honderdmaal herhaald om . . .” zijn bevende hand kon de zin niet voltooien. Daarna bleef hij onbeweeglijk liggen. Toen de kapellaan weer met zijn vermaningen begon, zei één van de aanwezigen: “U spreekt tevergeefs, zijne Majesteit hoort niet meer.” De kapellaan, zich nu over de stervende buigende vroeg hem of

zijn vertrouwen op Jezus Christus was en verzocht hem om, wanneer hij hem verstond, daarvan een teken te geven. Tot verwondering van allen antwoordde de koning met duidelijke stem: "Ja" en gaf de geest. Het was des morgens te acht uren van de 2^e September 1560.

De koning stierf, 64 jaar oud, aan de gevolgen van chronische infecties. Samen met zijn twee overleden vrouwen werd hij begraven in de kathedraal van Uppsala. Hij werd opgevolgd door zijn zoon Erik uit zijn eerste huwelijk. Hij werd beweend door het volk dat hij vrij en groot had gemaakt en van de heerschappij van Rome had verlost.

Het is jammer dat de koning vaak met een te harde hand de reformatie wilde doorduwen en anderzijds nog zelf macht en gezag in de kerk wilde handhaven.

Met het overlijden van Laurentius Petri in 1573 had de eerste generatie leiders van de Reformatie in Zweden haar taak volbracht. Zij waren de gangmakers en grondleggers van de Reformatie geweest.

De kerkvernieuwing ging nu een tweede fase in, waarin bleek dat de Zweedse bevolking op papier tot de Lutherse kerk behoorde, maar dat men het kerkbezoek tot een minimum beperkte.

Olaf Petri's opvolger, Laurentius Petri Gothus (die leefde van 1529-1579), was aanvankelijk een voorstander van een Katholieke lijn (en van koning Johannes III van Zweden, die voorstander was van een liturgische kerk, waarin alles voorgeschreven is en vaststaat aan liturgie enz.) Maar toen de invloed van de Jezuïeten toenam, koos Gothus voor een harde aanpak van het Katholicisme in Zweden.

7. Het koningshuis van Wasa in de 16^e eeuw.

Na de dood van Gustaaf Wasa volgde zijn zoon Erik XIV hem op. Hij regeerde tot 1568.

Van 1568-1592 was Johan III koning van Zweden, hij was ook een zoon van Gustaaf Wasa.

Zijn zoon Sigismund volgde hem in 1592 op en regeerde tot 1599. Sigismund was al sinds 1587 koning van Polen en groothertog van Litouwen. Sigismund was openlijk Katholiek.

Tijdens de Synode van Uppsala van 1593 werd de geloofsleer van de Kerk vastgesteld. De Zweedse Kerk accepteerde naast de drie oecumenische geloofsbelijdenissen (Apostolicum, Geloofsbelijdenis van Nicea-Constantinopel en de Geloofsbelijdenis van Athanasius) ook de Confessio Augustana. De status van de overige lutherse belijdenisgeschriften is niet geheel duidelijk.

In 1599 werd Sigismund door zijn oom, prins Karel, verdreven. Karel was de derde zoon van Gustaaf Wasa. Karel besteeg de Zweedse troon als Karel IX en was een groot voorstander van het protestantisme. De calvinistische sympathieën van de koning joegen de lutherse geestelijkheid vrees aan. Uiteindelijk bleef de Zweedse kerk luthers.

Hij trouwde met Anna Maria van de Palts. Zij overleed in 1589. In 1592 huwde Karel IX met zijn tweede vrouw, Christina van Sleeswijk-Holstein-Gottorp. Zij kregen 4 kinderen. Hun 2^e zoon die in 1594 werd geboren was Gustaaf Adolf II. Karel IX regeerde van 1604-1611, het jaar dat hij stierf.

Karel IX werd door zijn zoon Gustaaf Adolf in 1611 opgevolgd.

8. Het leven van Gustaaf Adolf II

8.1. Geboorte, jeugd en schooltijd.

Op 9 december 1594 werd om half 8 's morgens in het slot Tre Kronor in Stockholm Gustaf Adolf geboren. Zijn vader heette Karel IX en zijn moeder Christina van Sleeswijk-Holstein-Gottorp.

Vanaf zijn 9^e jaar woonde Gustaaf Adolf de vergaderingen van de Rijksraad bij. Met zijn zestiende jaar was hij zijn vader al tot een onmisbare hulp; hij schreef troepenleveringen uit

en monsterde deze, hij zorgde voor de nodige voorraad, voerde kleine krijgsondernemingen uit, onderhandelde met vreemde gezanten of met de rijksraad zelf.

In zijn jonge jaren had Gustaaf Adolf veel omgang met de halve wees, Ebba Brahe. Gustaaf Adolfs moeder had, na het sterven van Ebba's moeder, zich over haar ontfermt. Toen zij 15 was en Gustaaf 18 jaar was, ontstond er een nauwe band tussen hen en een vurige liefde groeide tussen de beide mensen. Maar de moeder van Gustaaf vond het maar niets tussen die twee en stelde alles in het werk om de verbintenis tegen te werken. Duidelijk gaf zij aan beide haar afkeuring te kennen en hoopte dat het over zou gaan. Maar zij bedroog zich. Met de moeilijkheden nam ook de liefde tussen hen toe; en er ontstond een diepe briefwisseling tussen hen. Maar de moeder van Gustaaf gaf niet op, dan op deze, dan op gene wijze probeerde zij de jonge mensen op andere gedachten te brengen. Maar door de tijd heen en door alle drukke bezigheden en de afwezigheid van Ebba kreeg de moeder het toch voor elkaar om Gustaaf te overtuigen dat de landsbelangen belangrijker waren en dat hij niet met Ebba moest huwen. Van andere verbintenissen wilde Gustaaf niet horen spreken, en toen iemand, met dit doel, een reis naar Duitsland wilde maken, betuigde hij met alle ernst dat hij nooit een Duitse vorstin als vrouw wilde nemen, ja hij zei zelfs dat zijn voornemen was om nooit te trouwen. Ebba Brahe zag en betreurde het gedrag van Gustaaf, maar zij klaagde niet. In het voorjaar van het jaar 1618 trouwde zij met La Gardie een overste van het Zweedse leger.

Op 15 jarige leeftijd gaf Gustaaf zijn eerste troonrede. Hij kreeg een grondige opvoeding. Hij werd militair opgeleid door ervaren beroepsmilitairen die hem ook met het leger van Maurits van Oranje vertrouwd maakte. Hij sprak met zijn moeder alleen Duits, met zijn vader Zweeds. Hij beheerste dus 2 talen, vloeiend. Hij werd onderwezen in de verschillende talen, o.a. Latijn, Frans, Nederlands en Oud-Grieks. Later leerde hij door middel van gesprekken tijdens zijn tochten ook een beetje Russisch en Pools. Geschiedenis was hij goed machtig en hij had een grote kennis in de wijsbegeerte; Seneca kende hij van buiten en met uitstekende vaardigheid wist hij de kernachtige taal bij voorkomende gelegenheden met vaardigheid te gebruiken. Katholieken hadden weinig tot geen ruimte in zijn rijk, de Luthers en Calvinisten wel.

8.2. Diverse krijgsondernemingen.

In 1611 besteeg hij als 17 jarige jongen de Zweedse troon. Hertog Johan en de Rijksraden legden in 1611 het voogdijschap over hem neer. Het was toen niet een stabiel rijk, maar een verarmd land en het land verkeerde in een diep conflict met Denemarken. In de strijd met Denemarken in februari 1612 kwam Gustaaf Adolf bijna om; een soldaat redde hem uit het water en in de nacht vluchten zij naar Zweden terug. Hij voerde hervormingen in zijn leven door, met als gevolg dat tijdens het Twaalfjarig Bestand veel huursoldaten vanuit de Nederlanden naar Zweden trokken. Gustaaf Adolf ging zijn soldaten altijd voor in de strijd, werkte vaak in de loopgraven met schop en hark en was een schitterend voorbeeld voor officieren en soldaten. Soms was de koning meer roekeloos dan voorzichtig in veldslagen. Volgens C.F. Haug mag men met recht beweren dat er sinds de tijden van de Romeinen, er niet zo'n volmaakt leger heeft bestaan dan het Zweedse leger, zowel door de voortreffelijke geest die officieren en soldaten bezielde, als door de voorbeeldige krijgstucht die daarin heerste. Men zag het leger der Zweden nimmer buitensporigheden en misdaden plegen, zonder dat dat zeer gestraft werd; officieren en soldaten mochten nooit de godsdienst oefeningen verzuimen, dagelijks werd er tweemaal in het leger een algemeen gebed gedaan.

Pas 6 jaren nadat hij op de troon kwam, werd hij op 22 oktober 1617 in de kathedraal van Uppsala gekroond tot koning van Zweden.

Het volle gewicht van zijn toekomstige roeping en de daarmee verbonden zware verantwoordelijkheid ontgingen zijn heldere blik en zijn teergevoelig hart niet.

Tussen 1600 en 1629 was Zweden regelmatig in conflict met Polen. Tussen 1600 en 1611 was er een lange oorlog, daarna brak er een wapenstilstand uit van een aantal jaren. In het jaar 1617 lukte het de Zweden om de oorlog met Denemarken en Rusland te beëindigen, waarna Gustaaf Adolf zich met onverdeelde krachten tot Polen wendde. Maar de Zweden wilden rust en na onderhandelingen werd er een wapenstilstand tot 1621 gesloten. In 1621 opende Zweden, nadat zij op krachten waren gekomen opnieuw de strijd die tot 1625 duurde. Gustaaf Adolf veroverde toen een deel van het huidige Estland en Letland en de stad Riga en overwon de Polen in verschillende gevechten. Op 15 juni 1626 landde Gustaaf bij Pilau en 3 zomers achter elkaar vocht hij en won hij in Polen. In deze gevechten bleef Gustaaf niet ongedeerd, een keer trof een kogel hem zodat hij bijna gestorven was, maar hij mocht herstellen van de wonden. De kogel, bleek na onderzoek geen wezenlijk letsel te hebben geraakt en de wond mocht spoedig genezen. In een volgende strijd trof hem weer een kogel. Die kwam dicht bij het sleutelbeen en bleef in het schouderblad steken. Toen de dokter de onmogelijkheid betreurde om de kogel er uit te trekken, antwoordde Gustaaf: “laat hem dan daar als een gedenkteken zitten”. En werkelijk bleef de kogel daar zitten, zolang hij leefde. De menige bewijzen van de onverschrokken gemoedsaard van de koning verwekten bij de soldaten de grootste bewondering, maar ook de vurigste begeerte om dat schone voorbeeld na te volgen. Maar de hoge officieren dachten daar anders over. De koning moest voorzichtiger zijn en denken om het belang van zijn leven voor het land. De koning antwoordde daarop: “Ik kan niet geloven, mijn goede heren en mannen, dat mijn persoon van zoveel gewicht is, zoals gij voor geeft. Want wanneer mij al iets sterfelijks wedervaren mocht, zo ben ik volkomen en vast overtuigd, dat Gods voorzienigheid, gelijk tot nu toe, zo ook in de toekomst voor het Zweedse land waken zal. en daar nu God mij tot koning gemaakt en deze last op mij gelegd heeft, zo wil ik mij daaraan noch uit vrees, noch uit traagheid onttrekken en evenmin op mijn persoonlijk voordeel zien. En wanneer ook, in het afwisselend lot van de krijg, de dood mijn deel mag zijn, hoe kan een koning eervoller vallen, dan in de kamp voor God en zijn volk!” Negen grote littekens, behalve de wonden die hij op de dag van zijn dood ontving zijn genoegzaam sprekende getuigen. Driemaal verdronk de koning bijna maar bleef gelukkig gespaard.

Gustaaf Adolf was een aanzienlijke gestalte maar in de laatste jaren zeer zwaarlijvig geworden, en wel zodanig dat slechts buitengewoon sterke paarden hem op een langdurige rit konden dragen. Ondanks dat, was hij gezond en vlug, kortzichtigheid was zijn enige lichamelijke gebrek. Hij had een heel goed geheugen. Als veldheer kende hij niets slechts de hogere bevelhebbers, maar ook velen van de uitstekende soldaten. Zijn levenswijze was zeer matig en eenvoudig, niet alleen zijn wijze van leven, maar ook zijn kleding. Hij had een afkeer van ledigheid, jacht en spelen ed. keerde hij van zich.

In zijn hart leefde een ware en levende godsvrucht, die zich in woorden en daden openbaar maakte. Zijn morgen- en avondgebed verzuimde hij zelden, de openbare eredienst nooit. Vloeken, lichte zinnigheid en roekeloos spreken over geestelijke dingen kon hij volstrekt niet dulden. Vaak vond men hem voor zich alleen de heilige Schrift lezend. Hij zei vaak: “Ik zoek mij, door nadenken over Gods Woord tegen boze verleidingen te sterken. Een mens in mijn toestand is wel aan niemand anders, dan aan den Oneindige rekenschap verschuldigd; maar juist dit op zichzelf staan, voert menigerlei verzoeking, waartegen wij niet genoeg op onze hoede kunnen zijn.” Er wordt gezegd dat Gustaaf Adolf al zijn ondernemingen met het gebed begon en met het gebed eindigde.

8.3. Huwelijk

Al in 1615 bracht men een huwelijksvoorstel tussen Gustaaf Adolf en de Duitse zestienjarige prinses Maria Eleonora tevoorschijn. Maar Gustaaf wilde niet, hij wilde zich met staatszaken en niet met huwelijkszaken bemoeien. Toen in 1618 de eerder genoemde Ebba Brahe trouwde, besloot Gustaaf Maria Eleonora in eigen persoon te leren kennen. In het geheim werd een reis van veertien dagen naar Duitsland gemaakt. De vader van Maria was hervormd, Gustaaf Adolf Luthers, en daarom was de keurvorst niet blij dat zijn dochter zou trouwen met de Lutherse Zweedse koning. Maar haar moeder, die haar Luthers had opgevoed wilde wel dat Maria met Gustaaf zou trouwen en in 1619 verwachtte men de koninklijke bruid in Zweden. Maar er kwamen nieuwe moeilijkheden, totdat Gustaaf Adolf zelf in het voorjaar van 1620 naar Berlijn ging en haar daar ontmoette. Deze ontmoeting was beslissend, en de daarop volgende verloving werd met hart en hand en onder de warme zegen van Maria's moeder gesloten. Na nog een rondreis naar de Rijnstrekten te hebben gemaakt nam Gustaaf Maria mee naar Zweden, waar zij op 7 oktober aankwamen.

Op 25 november 1620 trouwde Gustaaf Adolf met Maria Eleonora van Brandenburg. Zij was de dochter van Johan Sigismund van Brandenburg, keurvorst van Brandenburg, en Anna van Pruisen. Maria hield veel van Gustaaf en kon moeilijk zonder hem, wat nogal eens tot problemen leidde. Want Gustaaf trok er vaak op uit, op oorlogstochten naar het buitenland, en wat had zij het dan moeilijk, zij wilde hem achterna en vaak moest Gustaaf alle moeite aannemen om haar te overtuigen dat zij in Zweden moest blijven.

8.4. Het gezin.

Gustaaf Adolf en Maria Eleonora kregen 3 dochters en een zoon, waarvan er maar 1 oud mocht worden. Op 24 juli 1621 werd een kind dood geboren. Op 16 oktober 1623 werd Christina Augusta geboren, ze overleed nog geen jaar later op 21 september 1624. In mei 1625 werd een zoon dood geboren. De kinderen werden in de Riddarholmkerk begraven.

In een reis naar Finland, die zij samen maakten, bevond de koningin zich nogmaals zwanger. Juist had Gustaaf in de Poolse oorlog zegevierend gestreden en de koning was met allerlei grote denkbeelden en plannen vervuld. Alle voortekenen, o.a. van dromen duiden aan dat er een kroonprins geboren zou worden. De dag naderde dat het kind geboren zou worden, maar de koning lag ziek op bed. Op 17 december beviel de koningin voorspoedig. Het kind kwam ter wereld met een helm van het hoofd tot de knieën, zodat slechts gezicht, armen en benen vrij waren; het was geheel met haar bedekt en had een ruwe en harde stem. De omstaande vrouwen geloofden allen dat het een knaap was en vervulden het gehele paleis met een vreugdevolle boodschap, die ook de koning ter ore kwam. Maar toen men erachter kwam dat er geen jongen, maar een meisje geboren was, was men in grote verlegenheid, hoe moest men dit aan de koning vertellen? De prinses Katharina nam deze taak op zich, nam het kind op haar armen en liet het de koning zien. De edele koning toonde zijn edelmoedigheid. Hij nam het kind in zijn armen en ontving het zo teer, alsof hij in zijn verwachting niet teleurgesteld was. "Wij willen God danken, ik hoop dat deze dochter de waarde van een knaap voor mij zal hebben; moge God haar voor mij behouden, gelijk Hij haar mij gegeven heeft!" Sprak de koning. Hij was tevreden en bad tot God dat zij niet hoefde te sterven. Hij gebod het Te Deum te zingen en alle vreugde-bedrijven te verordenen die bij de geboorte van een prins in gebruik waren. Lachend zei de koning van zijn dochttertje: "zij zal handig worden, want zij heeft ons allen bedrogen." De dochter werd Christina genoemd. Zij werd later koningin van Zweden. Zij stierf op 19 april 1689. Gustaaf Adolfs' vrouw overleed op 28 maart 1655.

9. Aanleiding van de dertigjarige oorlog vanuit Duitsland gezien.

Voordat we verder gaan met het leven van Gustaaf Adolf en de belangrijke rol die hij speelde in de dertigjarige oorlog eerst iets over de aanleiding van die oorlog. Hoe kwam het dat er oorlog was in Duitsland?

Het was het jaar 1576 dat keizer Rudolf, zoon van Maximiliaan II aan de regering kwam en oppermachtig heerste over het Duitse rijk. Dit baarde de protestanten in Duitsland echter grote zorg, want keizer Rudolf haatte met hart en ziel de leer van de Lutherse en van de Calvinisten. Hij was zelf streng Rooms opgevoed en wenste deze leer te handhaven. Overal waar het in zijn macht was, benadeelde hij de protestanten en deze werden op verschillende plaatsen krachtig teruggedrongen.

Hadden zij onder de regering van Maximiliaan II grote vorderingen gemaakt en was hun aantal steeds meer gegroeid, nu hadden zij niet veel goeds te verwachten. Jezuïeten zwierven overal rond om zo mogelijk de protestanten tot andere gedachten te brengen, dat hun echter heel moeilijk gelukte. Wel wisten deze oproermakers bij sommige edellieden en vorsten grote invloed uit te oefenen, wat voor de verongelijkte protestanten natuurlijk nadelige gevolgen had.

Er ontstonden op verschillende plaatsen godsdiensttwisten en de protestantse vorsten begonnen zich zorgen te maken. Zij sloten een onderling verbond, dat bekend staat onder de naam van Unie.

De Rooms-katholieken zaten echter ook niet stil en volgden het voorbeeld van hun tegenstanders. Zo gingen verschillende jaren voorbij, en in al die tijd ontstonden er voortdurend ernstige twisten zowel onder de vorsten als onder de burgers van Duitsland. Vooral in Bohemen dreigde het tot een uitbarsting te komen. De protestanten aldaar eisten vrijheid van godsdienst, maar dit werd hun geweigerd. Nu mocht keizer Rudolf een grote vijand zijn van de leer van vrije genade en een fel aanhanger van de Roomse godsdienst, een feit is echter, dat hij een oorlog vreesde en het liefst zijn bondgenoten de strijd deed aanbinden tegen de protestanten. Zelf was hij een gemakzuchtig man en liet het werk liever door anderen opknappen.

Toen de ongeregelde toestanden in Bohemen echter van steeds ernstiger aard werden en de bondgenoten van Keizer Rudolf niet veel lust hadden om dat oproer te stillen, zag de keizer zich genoodzaakt de Boheemse protestanten hun zin te geven en werd door hem een Majesteitsbrief uitgevaardigd in juli 1609, waarin de protestanten het recht verkregen om hun godsdienst naar eigen inzicht uit te oefenen. Nauwelijks was dit echter gebeurd of de keizer scheen er spijt van te hebben. In elk geval, hij wilde over Bohemen niet meer regeren en schonk dit land aan zijn broer Matthias, zodat deze nu regeerde over de landen Hongarije, Oostenrijk en Bohemen (het huidige Tsjechië).

Zo gingen enkele jaren van steeds aangroeiende onrust voorbij, toen keizer Rudolf plotseling stierf in het jaar 1612. Zijn broer Matthias werd nu keizer over Duitsland. Inmiddels kregen de protestanten het weer zwaar te verduren, want hun bloei, vooral in Bohemen, was de Rooms-katholieken een doorn in het oog. Hadden de aanhangers van Luther en Calvijn het recht gekregen om kerken en scholen voor zich te bouwen, de Roomsen deden alles wat in hun macht lag om dit te weren. De Roomsen gingen zelfs zover dat zij een pas gebouwde kerk van de protestanten door bemiddeling van de keizer verwoesten. Dit voorval verbitterde de protestanten natuurlijk zeer, daar zij van keizer Rudolf het recht hadden verkregen om kerken te bouwen. In hun verbittering zonden de hervormden enige afgevaardigden naar de keizerlijke stadhouders te Praag om te vernemen om welke reden de door hun gebouwde kerk was verwoest. Hier wachtte de afgevaardigden echter een grote tegenstand. Zij werden afgesnauwd door de stadhouders en het gesprek liep uit op een hevige twist. De ruzie liep zo hoog, dat de afgevaardigden een tweetal stadhouders aangrepen en buiten het raam wierpen. Maar hadden de protestanten geweten wat voor een ernstige gevolgen dit zou hebben dan hadden ze waarschijnlijk de beide stadhouders niet gegrepen. Deze gebeurtenis zou echter een

oorlog doen ontbranden en deze oorlog zou door alle eeuwen heen de ellendigste van alle oorlogen worden genoemd.

Het gebeuren in Praag kwam keizer Matthias ter ore. Deze werd woedend en de Bohemers maakten zich gereed om de te verwachten uitbarsting te weerstaan. Geheel Bohemen kwam in opstand en het scheen wel of zij een volledige oorlog wilden. De opstandelingen traden zeer krachtig op. Als leider hadden zij de graaf Von Thurn gekozen. Waarschijnlijk zou alles nog goed zijn gegaan, als keizer Matthias niet in 1619 was gestorven. De keizer werd opgevolgd door zijn broer Ferdinand II. Van deze vorst hadden de protestanten niet veel goeds te verwachten, want hij was een groot aanhanger van de Roomse Godsdienst. Slechts één doel had deze keizer en dat was de onderdrukking van de protestanten en de bloei van de Roomse kerk in zijn rijk. Hij ging bijzonder sluw te werk. Voorlopig richtte hij niets uit, maar probeerde inmiddels allerlei onderhandelingen aan te knopen met verschillende vorsten. Hiermee zou de keizer zijn voordeel doen en probeerde hij zijn doel te bereiken.

De protestanten doorzagen zijn list en snelden te wapen. Zij begrepen maar al te goed, dat het uitstellen van de oorlog hen slechts nadelen zou opleveren. Zij weigerden dan ook keizer Ferdinand als hun vorst te erkennen en de Bohemers kozen als hun heer het hoofd van de Protestantse Unie, de Paltsgraaf Frederik. De Ligue (zo heette het verbond van de Roomsens) schaarde zich aan de zijde van de keizer.

Onder bevel van Von Thurn rukte de Boheemse strijdmacht op naar de stad Wenen waar keizer Ferdinand II zich bevond. De Bohemers rukten op tot de keizerlijke burg en beschoten deze. Het duurde niet lang of de vermetele indringers werden door de keizerlijken teruggedreven en keerden naar hun vaderland terug. Deze overwinning gaf de Roomsens weer nieuwe moed; de protestanten daarentegen voelden zich nog meer bedreigd.

De keizer liet een machtig leger verzamelen en onder bevel van Maximiliaan van Beieren en de geduchte veldheer Tilly rukte dit leger, bestaande uit 80.000 mannen Bohemen binnen. Door het kiezen van Frederik de Vijfde, keurvorst van de Palts tot koning, hoopten de Bohemen hun politieke isolement te verbreken. Maar de nog jonge koning Frederik werd bij Praag totaal verslagen en hij vluchtte naar Holland, door de rijksban achtervolgt.

Nu volgde een vreselijke moordpartij. Keizer Ferdinand liet een groot aantal protestanten om het leven brengen en verbood alle godsdiensten in zijn land, behalve de Rooms-katholieke. Een gruwelijke vervolging werd nu ingezet en meer dan 28.000 protestanten sloegen op de vlucht. Overal in Duitsland zwierven roversbenden rond, die alles plunderden wat voor hen enige waarde had. Deze benden werden aangevoerd door de graaf Van Mansfeld, die zelfs op de keizerlijke bevelhebber Tilly een overwinning wist te behalen. Ook de hertog Christiaan van Brunswijk scheen onvermoeid in plunderen en brandstichten en zwierf door geheel Duitsland. Niets en niemand werd door hem ontzien. Zowel protestanten als Katholieken moesten zwichten voor zijn plunderzieke soldaten. Zo ging het enige tijd voort, totdat hij in 1623 in Munsterland door Tilly werd verslagen.

In het jaar 1625 trok koning Christiaan IV van Denemarken op om de verdrukte protestanten te helpen. Zowel de hertog van Brunswijk als Mansfeld had hij in zijn dienst genomen, die echter kort daarna beiden stierven.

Koning Christiaan die met een krijgsmacht van 60.000 soldaten Duitsland was binnengekomen, leed grote verliezen, voornamelijk in de strijd met Wallenstein, een groot veldheer van de keizerlijke troepen. Toen de Duitse grond koning Christiaan te heet werd onder zijn voeten, sloot hij vrede met keizer Ferdinand.

Keizer Ferdinand die zijn macht steeds verder zag groeien, vaardigde in het jaar 1629 het zogenaamde restitutie-edict uit. Dit besluit hield in, dat vele vroeger verbeurd verklaarde goederen van de Roomse geestelijken, die waren overgegaan tot de protestantse godsdienst, aan de vroegere bezitters moesten worden teruggegeven. Dit was natuurlijk tot groot voordeel

van de protestanten, die het steeds zwaarder te verduren kregen onder de regering van de Roomse dwingeland.

Intussen zwierf Wallenstein met zijn leger in Duitsland rond en de keizer kreeg klacht op klacht over de roofzucht van zijn troepen. Alleenstaande boerderijen werden geplunderd en als de boer zich verzette werd hij opgehangen aan een boom. Wallenstein werd door velen gehaat en op aandringen van verschillende Duitse vorsten werd de grote veldheer weldra ontslagen.

10. De komst van Gustaaf Adolf in Duitsland.

10.1. Voorbereidingen in Zweden

Maar op Gods tijd kwam er hulp!

De in Zweden wonende koning Gustaaf Adolf II werd met deernis vervuld en leefde mee met de verdrukte protestanten in Duitsland. Hij was de enige vorst in Europa die in de aller droevigste omstandigheden, waarin Duitsland door Ferdinand en zijn veldheer Wallenstein geraakt was, hulp kon bieden. Maar Gustaaf zag erg tegen deze onderneming op, want zijn Zweden waren moe om de zware oorlogskosten op te brengen en vreesden met hem de machtige overwinnaar van het protestantisme in Duitsland. Lang stond hij in twijfel, maar tenslotte had hij zijn besluit genomen. Eind mei 1630 werd de regering bijeen geroepen en ondanks alle bezwaren en moeilijkheden stemde niemand tegen het plan. Het volk bracht vrijwillig zijn vermogen voor de goede zaak. De oorlog werd goedgekeurd en de benodigde belastingen geïnd. Gustaaf Adolf besloot naar Duitsland te trekken en met Gods hulp de vijanden van Zijn kerk te verslaan. De koning sloot in het voorjaar van 1630 met Frankrijk een verbond. Hij zelf zou met zijn eigen soldaten optrekken en Frankrijk beloofde hem met financiën te steunen. Op 20 mei vergaderde de regering weer en de koning verscheen met zijn vierjarig dochtertje aan de hand. De prinses werd van de troonopvolging verzekerd, en er vond een verordening plaats voor het rijksbestuur als de koning afwezig zou zijn. Eindelijk nam Gustaaf het woord, nam zijn dochtertje op de arm en beval haar aan de liefde en bescherming van de regering op, de vergadering barste in tranen uit bij dit ontroerende ogenblik. Gustaaf sprak onder andere: “Naardien menig uwer zich inbeeldt, dat ik mij en u lichtzinnig in deze gevaarvolle oorlog werk, roep ik de Heere, de allerhoogste God, tot Getuige aan, dat ik niet tot lust tot strijden die aanvaard. Sinds vele jaren was daartoe ernstige aanleiding. Ik treed tegen de keizer (Ferdinand II) op, die mijn gezanten beledigd en mijn vijanden ondersteund heeft, die mijn broeders en vrienden vervolgt, mijn geloof vertrapt en de hand uitsteekt naar mijn kroon. Bovenal om mijn verdrukte geloofsgenoten van het pauselijke juk te bevrijden.” De koning eindigde zijn redevoering met: “Thans ga ik heen, ten einde een veel zwaarder en gewichtiger strijd te beginnen. Het geschied niet uit lichtzinnigheid, daarvan is God mijn Getuige; noch minder om persoonlijk voordeel of uit begeerte tot de strijd..... Wat mij betreft, ik weet goed wat mij te wachten staat.... Daarom wil ik, vóór ik ditmaal van het vaderland scheidde, in het vurigst gebed u allen, inwoners van Zweden, nabij en ver, in Gods, des Allerhoogsten bescherming, naar lijf en ziel aanbevelen, innig wensende, dat wij, wanneer eens het ogenblik daar is, in het rijk, de onvergankelijke vreugde elkaar weer ontmoeten mogen! U heren van de rijksraad, wens ik verstand en kracht, om uw ambt tot eer van God, tot bewaring van Zijn heilig Woord en des vaderlands vrede, eensgezindheid en welvaart te kunnen waarnemen. Mocht ook een ieder van u de vreugde te beurt vallen, rondom u nakomelingen te zien opgroeien, die eenmaal op dezelfde wijze het vaderland tot steun en bijstand zijn.” “Heere went U tot ons, en wees Uw dienaar genadig, vervul ons steeds met Uw genade, opdat wij ons verblijden mogen gedurende al onze levensdagen. Ja verblijd ons opnieuw, nadat wij zolang de rampspoed gedragen hebben, en maak Uw dienaren Uw macht kenbaar; Uw eer zij hun erfdeel! God, onze God, wees ons genadig en gunstig! Bevestig voor ons onzer handen werk; ja onzer handen werk, bevestig dat, amen!”

10.2. Het vertrek.

Evenals Willen van Oranje uit Duitsland optrok om de Nederlanden uit de klauwen van het monster Alva te verlossen, zo maakte Adolf zich op om het grote Duitse rijk van de alles verpletterende Jezuïeten-heerschappij te bevrijden.

Met een gebed uit de 90ste Psalm genomen, werd deze roerende toespraak besloten. Op 23 juni vertrok Gustaaf Adolf uit Elfsnaben, een eiland ten zuidoosten van Stockholm. Het was een groot en aandoenlijk toneel toen de Zweedse held onder het oog van duizenden toeschouwers uit de haven voer. Hij vertrok met 15.000 man, 60 oorlogsschepen, 200 transportschepen en sommige schatten 8000 kanonnen. Op de vaandels stonden spreuken als: “Wanneer God voor ons is, wie zal dan tegen ons zijn?” En: “Gustaaf Adolf, Zwedens koning, des geloofs verdediger.”

10.3. De aankomst.

Op 4 juli 1630 zette Gustaaf Adolf met 15.000 man voet op het Duitse eiland Ruden en Usedom, dat gelegen is aan de westelijke monding van de Oder, vlakbij Polen.

De koning was zeer verblijd toen hij merkte dat het arme Duitse volk hem met open armen ontving.

Toen hij voet aan wal had gezet sprak hij een vurig dankgebed uit tot God Die zijn poging zo wonderlijk had doen gelukken en smeekte Hem om verdere hulp en bijstand. De koning bad met luide stem: “Gij Heere God, Die door winden en zee, even zowel als over aarde en hemel gebied! Hoe zal ik U naar waarde prijzen, U en Uw genadige verleende bescherming bij deze gevaarvolle, maar nu gelukkig afgelegde vaart? Ik dank u, ja, uit den innigste grond van mijn hart dank ik U! Gij weet het, dat ik deze tocht niet tot mijn, maar tot Uw eer en tot bijstand van Uw onderdrukte Kerk ondernomen heb. Geef ons voor het toekomstige de nodige voorspoed, om dit Uw heilig werk te volbrengen, tot zolang en zover, als door U zal bepaald worden!”

11. De tocht van Gustaaf Adolf door Duitsland.

11.1. Eerste veroveringen.

Nadat het eiland Usedom was veroverd, trad koning Gustaaf in onderhandeling met de hertog Bogislaw van Pommeren. Deze opende kort daarop de poorten van de sterke stad Stettin (tegenwoordig de Poolse stad Szczecin), de hoofdstad van Pommeren. Het was 11 juli 1630 toen koning Gustaaf de stad binnentrok. Kort hierop werd een aanslag op de koning gepleegd, die mislukte, maar veel mensenlevens kostte.

Gustaaf Adolfs eigen krijgslied.

1. Wees niet vervaard, gij kleine stoet,
hoe luid des vijands overmoed

zijn zegelied doe klinken!
Hij rekend' op uw ondergang,
maar voedt die ijd'le waan niet lang:
laat gij de moed niet zinken!

2. 't Is Godes zaak, waarvoor gij strijdt;
op Hem gehoopt, vertrouwd altijd,
laat rustig God regeren!
Zijn liefd', in Christus eind'loos groot,
zal, daar Hij hulp beschikt in nood,
zijn woord doen triomferen.

3. Ons heeft de Heiland vergewist,
dat aller bozen macht en list
niet ons, maar hen zal krenken.
Hun roem verkeert in hoon en spot:
God is met ons en wij met God,
Hij zal de zeeg' ons schenken!

Nadat Stettin zijn poorten voor de Zweden had geopend, trok de koning verder Pommeren binnen en in de maand augustus lag hij met zijn troepenmacht in de omgeving van de stad Straalsund die ook reeds de zijde van de Zweden had gekozen. Om in de rug gedekt te zijn, liet de wijze koning de vestingen die hij reeds ingenomen had, door sterke forten en verschansingen versterken. Oostenrijk wilde een wapenstilstand voor de winter. Tussen Stettin en Gartz ontmoetten de

legeraanvoerders van Oostenrijk en Zweden elkaar. De Oostenrijkers gaven te kennen dat zij een wapenstilstand wilden. Het antwoord van de oudste Zweedse heer, die daar aanwezig was, was: "Daar wij

het eigenlijke doel van deze samenkomst niet kenden, zo hebben wij hieromtrent ook het bevel van onze koning niet kunnen inroepen. Ik geloof intussen met vrij veel zekerheid te kunnen verklaren, dat hij in het algemeen geen voornemen heeft om, vanwege de winter, een wapenstilstand aan te gaan. Hij zelf is onvermoeid, houdt makkelijk alle ongemakken uit, honger, dorst en koude, en slaapt in het midden van een sneeuwbuï even zo goed als in een zacht bed. Nu is het wel natuurlijk, dat zijn officieren en soldaten niet wekelijker zullen zijn dan hij. Waarlijk diegenen, die het gehele jaar door tegen de Russen dáár hoog in het barre noorden gekampt hebben, zullen niet om een Duitse winter achter de kachel kruipen. Wij Zweden, zijn soldaten zowel in de winter als in de zomer, en geen zwaluwen die zich niet eerder durven vertonen, voordat de sneeuw verdwenen is." Na dit antwoord werden de onderhandelingen afgebroken en keerde ieder zijnsweegs. Gustaaf Adolf keurde het antwoord van de overste goed en maakte zich tot de winterveldtocht gereed. Nadat Pommeren geheel van de vijand gezuiverd was, trok het leger naar de grote stad Maagdenburg.

Gustaaf Adolf kon geen hulp krijgen waardoor de stad Maagdenburg in de handen van de vijand viel. Gustaaf Adolf kon niet voorkomen dat de vijand de stad veroverde en geheel uitmoordde. Maar de houding van keurvorst Johan Georg I van Saksen die eerst niet helpen wilde, veranderde. Hij nodigde Koning Gustaaf Adolf uit voor een bespreking in Leipzig. Hier werd tussen de beide vorsten een verbond gesloten, en aldus versterkt met het leger der Saksen was Gustaaf Adolf opgetrokken naar Leipzig om daar de vijand zo mogelijk te verslaan. Op 18 juli 1631 vond de slag bij Burgstall plaats en op 22 juli de slag bij Werben. Gustaaf trok op 3 september bij Wittenberg de Elbe over.

11.2. Slag bij Breitenfeld.

Op 6 september 1631 stonden de legers bij Leipzig tegenover elkaar, Tilly en Pappenheim hadden de stad Leipzig in de rug en de Zweden en Saksen stonden tegenover hen. Tussen de beide legers liep de grote weg naar Leipzig. Gustaaf Adolf sprak, voordat de strijd begon zijn officieren aan, hij deelde hun met korte woorden het plan van de aanstaande strijd mee, hij zag aan de blikken van de krijgsoversten dat ze vol kracht en moed waren. Hij besloot zijn

toespraak met: “De algoede God, Die ons zo wonderbaar over stromen en zeeën, door vestingen en vijanden gevoerd heeft, Die zal ons ook macht en zege verlenen over deze machtige vijand. Denkt aan de verwoesting van het arme Pasewalk, juist heden een jaar geleden gebeurd! Denk aan Maagdenburg; haar bloedige en rokende puinhopen vorderen wraak! Denk aan de vele duizenden dáár en elders vermoorde mensen, wier bloed van de aarde ach en wee schreit over de meedogenloze tirannen. Ja, twijfel er niet aan, Gods rechtvaardige hand zal zulke afschuwelijke moorddadigheden, zulke verregaande ondeugd-en en vreselijke vergrijpen straffen! Daarom met frissen moed hen aangegrepen! God is met ons! O, ik gevoel zulks diep in mijn binnenste! *God met ons!* Deze woorden mogen ons wachtwoord, ons veldgeschrei zijn, en met Gods hulp zal ook de overwinning de onze worden!” Voordat de strijd begon verhief de koning zijn volle stem zo krachtig, dat zij bijna over het gehele leger gehoord werd, en hij bad op de volgende wijze: “Algoede God! Die overwinning en nederlaag in Uw hand draagt, wend Uw vriendelijk aangezicht tot ons, Uw dienaars. Uit verre landen en rustige woningen zijn wij hierheen gekomen, om voor de vrijheid, voor de waarheid, voor Uw Evangelie te kampen! Verleen ons de zege om Uwes heiligen Naams wil! Amen.” Een verheven gevoel van moed en vertrouwen drong bij deze woorden in elke borst. Een ieder was bereid voor de heilige zaak te overwinnen of te sterven, en bij zulk een gevoel kon de overwinning nauwelijks twijfelachtig zijn. Op 7 september begon de strijd. Na een zeer heftige strijd die de hele dag duurde. Dan weer wonnen de Zweden wat terrein, dan weer werden ze terug gedrongen, dan hier en dan daar vochten man tegen man. Maar tevergeefs. Pappenheim en Tilly konden niet winnen, hun troepen sloegen op de vlucht. Hoe graag had hij het anders gezien, maar de Heere Zelf was het die zei: “Tot hiertoe en niet verder”.

De overwinning was een feit voor Gustaaf Adolf. Niet minder dan tweeduizend Saksen en ongeveer zeventienhonderd Zweden hadden de dood gevonden. Bij de vijand was het aantal doden nog veel groter. Bijna zeventienhonderd man waren in de strijd gebleven en ruim zesduizend werden krijgsgevangen gemaakt. Tot laat in de avond werd de vijand nagezet. Daarna keerden de Zweden als overwinnaars terug. Gustaaf wierp zich, midden op het slagveld, tussen doden en gekwetsten neer, om de Almachtige voor deze grote overwinning dank te zeggen. Daarna klom hij te paard en reed met een ontroerd hart van regiment tot regiment, om ook aan zijn dappere krijgslieden voor hun daden zijn erkentenis te tonen.

Die avond werd er zoals gewoonlijk een avondgodsdienst-oefening gehouden. Het was de koning zelf die deze leidde en hij dankte God voor deze overwinning.

Deze slag wordt in de geschiedenis vermeld als de slag bij Breitenfeld.

11.3 Verdere tochten.

Na de slag bij Breitenfeld werden de vestingen Merseburg en Halle genomen.

Na de overwinning bij Breitenfeld sloten zich meerdere Duitse keurvorsten bij de Zweden aan. Op 22 september veroverde Gustaaf Adolf Erfurt. Daarna ging het leger verder door het Thuringerwoud en enige dagen later werd Arnstadt veroverd. Op 30 september bereikte het leger Königshofen, daarna werd Schweinfurth veroverd, de bezetting gaf zich dadelijk over.

In oktober 1631 werd Würzburg en daarna het kasteel Mariënburg veroverd. De koning eiste de stad op, maar kreeg een weigerend antwoord. De ritmeester Keller die de stad moest verdedigen zag in dat het niet mogelijk was om de stad langer te houden, hij trok in de nacht met zijn troepen naar het kasteel. De andere dag was Würzburg in de macht van de Zweden. De burcht was echter nog niet veroverd. Dat was niet eenvoudig, het lag op een steile heuvel en goed versterkt en er was voor een jaar aan mondvoorraad aanwezig. Van grote hoogte richtte Keller zijn kanonnen naar alle kanten en de Zweden zochten achter de gebouwen van de stad dekking. Gustaaf Adolf besloot om de burcht snel te nemen. Er werden planken over de kapotte brug over de Mainz gelegd en onder een kogelregen probeerden zij de brug over te

komen. Ondertussen had Gustaaf al wat troepen per boot over laten zetten. 's Avonds was reeds aan aanzienlijke macht op de oever aan de kant van het kasteel verzameld. De andere dag werd begonnen met de belegering. Daarna werd geprobeerd stormenderhand de vesting te nemen. Eindelijk trokken de keizerlijken zich in het slot terug en waren de Zweden meester van het buitenwerk. Tot verrassing van de Zweden bleek de slotbrug neergelaten te zijn en en door list en snel handelen werd meer en meer van het slot veroverd. Onder de uitroep: 'Maagendburgs pardon' begonnen zij alles neer te houwen wat mogelijk was. Keller werd gevangen genomen. Veel schatten die in het slot waren vielen het leger in handen en die konden zij goed gebruiken, al werd ook een deel teruggegeven aan de stadsbewoners.

Na Würzburg werden Frankfurt aan de Main en Oppenheim veroverd. Bij Oppenheim trok het leger de Main over. Toen werd Mainz op 9 december veroverd en hier werd het winterkwartier opgeslagen. Zowel te Mainz als te Frankfurt was het Zweedse leger ingekwartierd. Maria Eleonora bezocht hier haar man Gustaaf Adolf.

Op 7 december trok Gustaaf Adolf de Rijn over.

In het voorjaar van 1632 trok Gustaaf naar Creuznach, daarna naar Neurenberg en trok de Donau over. Aan de andere zijde van de rivier de Lech lagen de troepen van Tilly en Keurvorst Maximiliaan. Aan de linkeroever van de Lech bij de plaats Rain lag het leger van Gustaaf Adolf. Aan de rechter oever Tilly. De slag werd door Gustaaf Adolf gewonnen.

Na de slag werd Augsburg veroverd. Gustaaf Adolf wilde heel graag Ingolstadt veroveren op Maximiliaan. Het zou voor Gustaaf een belangrijk punt zijn om vandaar Beieren te veroveren. De koning had een list bedacht, maar helaas mislukte die. Toen de koning de stad aanviel kreeg hij hevige tegenstand wat aan honderden Zweden het leven kostte. Bij een verkenningstocht werd het paard onder de koning getroffen door een kanonskogel uit de stad, maar de koning bleef gespaard. Gustaaf merkte op dat alles hem eraan herinnert dat hij niet minder dan zijn soldaten de aloude wet onderworpen is: Gij moet sterven o mens!

De koning zag intussen in dat er voorlopig niets uit te richten was met betrekking tot Ingolstadt. Hij brak met zijn leger op en trok Beieren in, hij trok verder naar Landshut dat zich overgaf. München gaf zich ook over. Hier werden 140 prachtige kanonnen gevonden, die hij goed kon gebruiken.

11.4. Neurenberg.

Wallenstein verzamelde in het voorjaar van 1632 een leger en na allerlei onderhandelingen trok hij met een flinke krijgsmacht richting Neurenberg. Gustaaf Adolf die in Beieren was, vertrouwde het niet en de hulpvraag van de Neurenbergers sloeg hij niet in de wind. Zo snel mogelijk trok hij naar Neurenberg. Om de stad liet hij wallen en vestingen bouwen ter verdediging.

De twee legers lagen tegenover elkaar. De Zweden bleven in hun vesting en Wallenstein viel hun vesting niet aan. Om aan voedsel voor de mensen en voor het vee te komen hielden beide partijen strooptochten wat tot schermutselingen leidde. Ook de troepen van koning Gustaaf, met name de Duitse troepen, gingen vanwege nijpende tekorten, met name aan eten, op strooptocht. Deze onordelijkheden kwamen spoedig de koning ter ore, dat werkte smart en toorn bij hem op. Strooptochten dulde hij absoluut niet. Hij riep dan ook alle Duitse vorsten en alle opperbevelhebbers met hun officieren tot zich. Hij sprak de volgende rede (samengevat) tot hen uit: "Gij vorsten, graven, heren en edellieden van Duitsland! Vele en zwaarwichtige aanklachten zijn mij ter ore gekomen, hoe onze troepen onder hun eigen bondgenoten met moord, brand en plundering te werk gaan; hoe de bewoners van deze streken luid morren, dat hun vriend, de koning van Zweden, hun meer kwaad berokkend dan hun vijand, Wallenstein.... Deze verwijtingen snijden mij door het hart, en dit te meer, daar ik weet dat zij niet ongegrond zijn. Ik heb evenwel zulk gedrag streng verboden.... Gij Duitse

heren, ieder in het bijzonder... gij die uw vaderland verwoest en verderft, die uw landslieden, ja zelfs uw geloofsgenoten besteelt en plundert, gij zijt immers juist diegenen die het op u genomen hebt, hen te verdedigen.... Wanneer gij ware Christenen waart, zo zou gij bedacht hebben, wat ik zelf voor u gedaan heb. Voor uw vrijheid, voor uw tijdelijk een eeuwig welzijn, waag ik mijn eigen leven.... Ik heb van het gehele Duitse rijk niet zo veel voor mij behouden, als tot een enkele rok nodig is, en ik wil liever naakt en bloot weder van hier trekken, dan mij van uw buit kleden. Alles, wat ik verkregen heb, heb ik of den daarop rechthebbende vorsten teruggegeven, of het gebruik, om het onder u te verdelen; want ik zelf heb landen genoeg te regeren. ... Wanneer gij mort, wanneer Gij God- en eer vergeten genoeg zijt, om mij te verlaten, of veeleer zelfs oproer tegen mij te stichten, welaan, zo zal ik mijn Zweden en Finnen tot mij nemen en mij tot de laatste bloeddruppel verdedigen en de gehele wereld zal zien, hoe ik, als een christelijk vorst, liever mijn leven wil opofferen, dan dat ik door ondeugden en wandaden het heilige werk zou bevleken, hetwelk mij de Heere heeft opgelegd. Ik bezweer u, om Gods barmhartigheids wil, keert tot uzelf in en doorzoekt uw eigen harten! Niet op uw gedrag in de strijd valt mijn berisping. Dit is steeds zo geweest, gelijk het aan oprechte en rechtschapen krijgslieden betaamt, en ik ben u daarvoor een dankbaarheid verplicht, die ik nimmer vergeten zal. Maar welaan, bij deze uw verworven eer, bij uw harten, bij uw geweten en vaderland bezweer ik u, ook uw overig gedrag in gelijke mate te verbeteren en te bedenken dat gij daarvan eens voor de alwetende Rechter rekenschap zult moeten afleggen.”

De gehele vergadering stond daar als verstijfd en verstomd; velen met tranen in de ogen, nadat Gustaaf deze rede had uitgesproken. Juist op dit ogenblik kwam een boer en klaagde dat de soldaten hem zijn koe hadden ontroofd. Gustaaf Adolf ondervroeg hem aangaande de misdadiger. De boer leidde de koning door het leger en weest de tent aan waarbij de verloren koe stond vastgebonden. De dader, een korporaal, werd aanstonds geroepen. Na een kort verhoor vond de koning de aanklacht gegrond. Hij leidde de schuldige die van angst sidderde de hand op het hoofd en zeide: “Kom mijn zoon! Het is beter dat ik u straf, dan dat God niet slechts u, maar om uwentwil ons allen tezamen straft.” Hierna gaf hij hem over, opdat hij naar de galg zou gevoerd worden.

Omdat Wallenstein regelmatig rake klappen uitdeelde en de voorraad voedsel steeds nijpender werd, ja er zelfs stierven door ziekten en gebrek, besloot Gustaaf Adolf om Wallenstein aan te vallen.

De slag vond plaats ten westen van Neurenberg bij Altenburg en Fürth. Gustaaf Adolf lag met 23.000 soldaten bij Neurenberg. Wallenstein met 40.000 man en het Beierse leger. Totaal 60.000 soldaten. Op 24 augustus vond een hevige slag plaats. Gustaaf probeerde de keizerlijken uit hun vesting te jagen en in de open vlakte hen tot de strijd te lokken. Deze poging mislukte. Wallenstein zat in een sterke en goed verdedigde vesting. Meer dan 2.000 Zweden kwamen om. Aan beide zijden was niets bereikt. De Katholieken waren blij dat de Zweden niet hadden gewonnen. Deze strijd is de geschiedenis ingegaan als de strijd bij de Alte Veste. Na de mislukte strijd trok Gustaaf Adolf, vanwege ziekten en vele gevaren die in zijn leger waren en hen omringden, met een deel van het leger van Neurenberg naar Beieren. Omdat Wallenstein naar het noorden trok en gevaar leverde voor de deelstaten die in Zweedse handen waren, zo trok Gustaaf Adolf ook naar het noorden en kwam in Erfurt aan. In de stad Erfurt verwachtten hem Hertog Willem van Weimar en de koningin Maria Eleonora. Maria Eleonora ging, nadat de koning naderde, met haar hofdames hem zo spoedig mogelijk tegemoet. Zij ontmoetten elkaar op de markt. De koning sprong van zijn paard, snelde haar tegemoet en voerde haar, na de eerste begroeting naar hun gemeenschappelijke woning. Op deze 7^e november 1632, had Gustaaf niet veel tijd voor zijn vrouw, zijn hoofd zat vol zorgen omtrent de strijd en de legers van de vijand. De koning was neerslachtig en de uitwerking daarvan was dat de koningin nog treuriger werd. De koning riep de raadslieden van de stad tot

zich en beval zijn vrouw in hun bescherming en bewaring. Hierna wende hij zich tot zijn vrouw, die in tranen wegsmolte. Hij sloot haar in zijn armen en bad God dat Hij steeds haar beschutting wil zijn. Zij zouden elkaar weerzien, was het dan niet in dit vergankelijke leven, dan toch eenmaal vroeger of later in de eeuwige zaligheid. Na deze woorden rukte Gustaaf zich uit haar armen los, wierp zich op zijn paard en snelde de aftrekkende troepen na. Gustaaf en zijn vrouw hebben elkaar op aarde nooit meer ontmoet. In Erfurt kreeg Maria Eleonora de tijding dat haar man was omgekomen in de slag bij Lützen. Ze verbleef toen nog een maand in de stad en trok daarna naar Zweden terug.

11.5. De slag bij Lützen; Gustaaf Adolfs dood.

Uit Erfurt trok Gustaaf met zijn leger naar Naumburg, waar het volk hem liefdevol ontving. De keizerlijke troepen waren inmiddels bij Weissenfels aangekomen.

Wallenstein zond Pappenheim naar de Rijn, in de veronderstelling dat Gustaaf Adolf, omdat het winter was, niets zou ondernemen. Op 15 november 1632 ontmoetten echter beide legers, die van Wallenstein en van Gustaaf Adolf, elkaar bij Lützen. In diezelfde avond en de daaropvolgende nacht wordt het plan voor de veldslag vastgesteld.

Bij het aanbreken van de 16^e november was het door de dichte nevel onmogelijk om de slag aan te vangen. Gustaaf Adolf reed langs de gelederen. Naar zijn vaste gewoonte liet hij voor de aanval een godsdienstoefening houden en hief hij zelf het lied: “Een vaste burcht is onze God!” aan, het lied van Luther. Daarbij zongen zijn helden, het door hem zelf vervaardigde lied:

“Wees niet bevreesd, gij kleine stoet!
Hoe luid des vijands overmoed,
Zijn woede ons wil krenken.
God is met ons, wij zijn met God!
Hij zal de zege ons schenken.”

Daarop sprak hij zijn Zweden aan: “Houd goede moed, gelijk het dappere mannen past! Houd stand naast elkaar en strijd met moed voor uw God, voor uw vaderland en uw koning. Ik twijfel niet aan u, maar weet, dat gij besloten hebt met mij de dood te trotseren en als mannen te sterven, liever dan de vijand Gustaaf Adolf wordt getroffen.

te ontvluchten!” Na knielend gebeden te hebben, riep Gustaafs leger: “God met ons!” Men hoorde uit het legerkamp van Wallenstein de kreten: “Jezus, Maria”.

Om ongeveer 11 uur, nadat de mist was opgetrokken, begon de aanval. Aan weerszijden werd met doodsvrachting gestreden. Waar Gustaaf was, overwonnen zijn troepen. Opeens verneemt hij, dat de Zeden op een ander punt terugwijken en terstond snelt hij er heen, om de vlucht van het voetvolk tegen te houden. Op het bedreigde punt gekomen, kwam hij te dicht bij de vijand. Hij werd in een gevecht gewikkeld; zijn paard werd in de hals en zijn berijder, de koning, in de linkerarm gewond. Terwijl de zijnen hem te hulp snellen, ontmoeten keizerlijke ruiters de vorst. Zekere luitenant Van Falkenberg trof hem met een kogel in de ruggengraat. Het paard rende met de waggelen-de strijder een eind voort, alleen zijn getrouwe page (jonge schildknaap) bleef bij hem. De gewonde vorst werd daarop door drie ruiters van Wallenstein afgemaakt. De Zweden zagen het paard van de koning zonder zijn ruiter. “De koning is dood!” was de droeve kreet. Bernard van Saksen-Weimar werd opperbevelhebber. Woedender dan ooit viel het leger op Wallenstein aan. Hij werd geslagen en sloeg op de vlucht. Pappenheim, die juist ter hulp aankwam, werd in de aanval zwaar gewond, zodat de slag voor de keizer nu voor goed verloren was. Pappenheim stierf de volgende dag aan zijn wonden.

Op de plaats waar de koning in de strijd viel is een steen gelegd, later werd er een monument gebouwd. Op het monument staat o.a. “Hij streed des Heeren strijd, 2 Sam. 25:28.” Ook staat

er: “Gott hat uns nicht gegeben den Geist der furcht, sondern der Kraft und der Liebe und der Zucht. 2 Timotheüs 1:7.” (Statenvertaling:) “Want God heeft ons niet gegeven een geest der vreesachtigheid, maar der kracht, en der liefde, en der matigheid.” Naast het gedenkmonument is ook een kerk gebouwd.

Met grote moeite werd het lijk van de koning op het slagveld teruggevonden. Het was vreselijk misvormd en door paarden vertreden.

Daarna werd het lichaam in een huis in Weissenfels gebracht, waar het een aantal dagen opgebaard heeft gestaan en gebalsemd werd.

Gustaaf zelf scheen voor de slag een voorgevoel van zijn naderende dood te hebben. Toen hij van Neurenberg naar Saksen trok, en het volk van alle zijden met gehele scharen toestroomde, ten einde de held en wreker, de grote koning te zien, toen een algemene vreugdekreet de lucht deed weergalmen, en alles voor hem op de knieën viel, toen werd de zedige, godvruchtige held verdrietig en zei: “Is het niet alsof dit volk mij tot een God wilde verheffen? Ik vrees, dat de wraak des hemels mij voor deze vermetele en overdreven eerbewijzen zal straffen, en deze dwaze menigte maar te vroeg van mijn zwakke sterfelijkheid overtuigen zal.”

Wie kan zich beroemen om de wegen van Gods voorzienigheid te doorgronden, die juist nu de grote Gustaaf van het schitterende toneel van zijn grootheid afriep? Wie is in staat om te zeggen, wat Gustaaf na de overwinning bij Lützen, na deze laatste en hoogste triomf op de grootste veldheer van de keizer, zou volvoerd hebben? Wat stond hem nog in de weg om zich in Frankfurt te laten kronen? En waar was dan de grenspaal van zijn macht? Terecht erkent men Gustaafs grootheid en edel karakter, maar men ontwaart ook in het laatste jaar van zijn roemvol en werkzaam leven, hier en daar klippen waaraan zijn beginselen schipbreuk konden lijden. Het staatkundige en godsdienstige evenwicht in het Duitse rijk, de herstelling van de keurvorst van de Paltz in zijn erflanden, de oprichting van nieuwe keurvorstendommen, de botsingen van de Franse staatkunde, het ontwerp ter vernietiging van het huis van Habsburg, dit alles zou misschien aan de rust van Duitsland, ja van Europa hoogst gevaarlijke hinderpalen in de weg gelegd hebben, indien Gustaaf de overwinnaar, heer van Duitsland geworden was.

Doordat Gustaaf omkwam, werd hij bewaard voor hoogmoed en zijn taak op aarde was gedaan.

Op de foto is het kasteel in Nyköping te zien. Het is een voor een gedeelte geruïneerd kasteel. Eind 12^e eeuw werd begonnen met de bouw, maar in 1665 brandde het kasteel volledig af, gebouwen die gespaard waren gebleven werden tot 1760 nog als zomerresidentie gebruikt. Op 30 oktober 1611 overleed Gustaaf Adolfs vader, Karel IX op dit slot. Op dit slot heeft Gustaaf Adolf ook nog met zijn vrouw gewoond en hier heeft hij een jaar opgebaard gestaan voordat hij begraven werd in de Riddarholmkerk. De laatste jaren van haar leven, heeft Maria Eleonora, de vrouw van Gustaaf Adolf ook nog op dit kasteel gewoond.

11.6. De laatste eer.

Via een aantal plaatsen werd het lichaam naar Stockholm gebracht. Van Weissenfels werd Gustaaf Adolf in “Zum Roten Hirsch” in Eilenburg opgebaard, daarna naar de Sankt Katharinen Kirche in Brandenburg an der Havel. Daarna de Sankt Josef Kirche in Werneuchen. Toen naar de Sankt Marien Kirche in Bernau bij Berlin. Vandaar naar het Wolgaster Schloss in Wolgast. Op 15 juli 1633 werd het lijk in een statige treurtocht uit de stad gevoerd, om aan boord van de vloot te worden gebracht. Op het strand hield Sten Bjelke een rede aan de daar tegenwoordige vergadering. Op 8 augustus lande de vloot in Nyköping, in Zweden. Toen zij het vaderland naderden, omhulde zich de hemel met zwarte wolken, die

zich spoedig in stromende buien uitgoten. Het was alsof Zweden in een rouwgewaad en in tranen het stof van zijn geliefden en grote zoon ontvangen wilde.

In het voorjaar van 1633 begon men in de Riddarholmkerk een grafgewelf op te richten. Intussen dreef Maria Eleonora met haar gestorven gemaal afgoderij. Zij deed er alles aan om te voorkomen dat hij begraven werd en wilde het lichaam bij haar houden. Eerst zou het in februari begraven worden, maar uiteindelijk werd het lichaam op 22 juni 1634 bijgezet in de Riddarholmkerk in Stockholm. In de kerk werd een lijkrede door de bisschop Johannes Bothvidi gehouden die de koning in de meeste veldtochten vergezeld had. Als tekst had Maria Eleonara zelf de woorden gekozen: “En geheel Israël beweende hem en bedreef grote rouw over hem vele dagen, en zeiden: Hoe is de machtige gevallen, die Israël verlost?” (1 Makk. 9:20 en 21).

Tocht van Gustaaf Adolf door Duitsland.

Duitsland

Gustaaf Adolf trok van noordoost naar het midden van Duitsland. Vanuit het midden naar het oosten en zuidoosten. Vanuit het zuidoosten weer naar het noorden (Saksen).

Volgorde steden die G.A. veroverd in Duitsland.

Peenemünde P
Wolgast W (ligt bij Peenemünde)
Stettin Szczecin
Greisenhagen G
Straalsund
Garz GA
Demmin D
Colberg C
Frankfurt aan de Oder
Landsberg (in Polen) L
Berlijn en omgeving
Tangermünde T
Burgstall B
Werben W
Leipzig (Breitenfeld) BR
Merseburg M
Halle
Erfurt
Arnstadt A
Ilmenau IL
Schleusingen S
Köningshofen K
Schweinfurth
Marienberg (Slot bij Würzburg)
Ochsenfurth O
Aschaffenburg
Hanau H
Offenbach
Frankfurt aan de Main
Hochst HO
Oppenheim OP
Bij Mainz de Main over.
Creuznach
Braunfels BS
Kirchberg KI
Spiers (Spyer)
Worms
Landau LA
Weissenburg WE
Neurenberg
Trok de Donau over
Slag bij Rain aan de Lech RA
Augsburg
Ingolstad (niet ingenomen)
Landshut
München

Slag bij Neurenberg
Trok daarna Via Erfurt naar Naumberg
Slag bij Lützen LU

PA is Pasewalk

Kaart van Zweden.

Bronvermelding.

De voornaamste bronnen die gebruikt zijn.

Jaap de Korte: “De verkenner van Gustaaf Adolf”.

R. Husen: “Geschiedenis der hervorming”.

And. Frijxell: “Het leven van Gustaaf Adolf van Zweden”.

C.F. Haug: “De dertigjarige oorlog”.

Dr. J.H. Merle D’Aubigné: “De geschiedenis van de hervorming in Europa ten tijde van Calvijn” 12e boek.

Capitool reisgidsen Zweden.